

Jämställdhetsanalys av myndigheter och arbetsgivares bemötande av romer

Oxford Research

Sverige

Oxford Research AB

Box 7578

Norrlandsgatan 11

103 93 Stockholm

Telefon: (+46) 702965449

office@oxfordresearch.se

Kontaktperson: Emilia Johansson

Rapport till Länsstyrelsen i Stockholm

Den 30 januari 2015

Innehåll

1. INLEDNING	3
1.1 BAKGRUND.....	3
1.2 SYFTE OCH AVGRÄNSNING	4
2. METOD.....	5
2.1 FOKUSGRUPP SOM METOD	5
2.2 GENOMFÖRANDE AV TIO TEMATISKA FOKUSGRUPPER.....	6
3. TIDIGARE FORSKNING	10
3.1 GENUS OCH JÄMSTÄLLDHET.....	10
3.2 ROMERS SITUATION I SVERIGE.....	14
4. TEORETISKT RAMVERK	16
5. RESULTAT – UPPLIVNINGER AV BEMÖTANDE	18
5.1 ARBETE – ATT HA ETT ARBETE.....	18
5.2 ARBETE – ATT SÖKA ELLER FÅ ETT ARBETE	19
5.3 SOCIAL OMSORG OM UNGA OCH ÄLDRE	22
5.4 UTBILDNING	24
5.5 VÅRD OCH HÄLSA	26
6. ANALYS – HUR GÖRS KÖN I MYNDIGHETER OCH ARBETSGIVARES BEMÖTANDE AV ROMER?	28
6.1 KARAKTÄRISERING AV BRA RESPEKTIVE DÅLIGT BEMÖTANDE	28
6.2 MYNDIGHETERNAS BYRÅKRATISKA SPRÅK	32
6.3 FÖRVÄNTNINGAR OCH FÖRTROENDE – BRA BEMÖTANDE SOM ETT INDIVIDUELLT UNDANTAG	33
6.4 FÖRHANDLING OM DEN ROMSKA IDENTITETEN I BEMÖTANDET.....	35
6.5 SPRÅKETS OCH KULTURENS ROLL I BEMÖTANDET.....	36
6.6 FÖRÄLDRAROLLEN I BEMÖTANDET.....	38
6.7 HANDLINGSSTRATEGIER SOM KONSEKVENSN BEMÖTANDE, TRAKASSERIER ELLER DISKRIMINERING.....	40
7. DISKUSSION, SLUTSATSER OCH VÄGAR FRAMÅT.....	43
7.1 DISKUSSION OCH SLUTSATSER.....	43
7.2 VÄGAR FRAMÅT FÖR MYNDIGHETER OCH ARBETSGIVARE.....	44
LITTERATURFÖRTECKNING.....	49

1. Inledning

Denna jämställdhetsanalys av myndigheter och arbetsgivares bemötande av romer genomförs som en del av länsstyrelsens uppdrag att följa den nationella strategin för romsk inkludering som regeringen beslutade om 2012.¹ Nedan beskriver vi bakgrunden till studien samt dess syfte och avgränsning.

1.1 BAKGRUND

Målet för ”En samordnad och långsiktig strategi för romsk inkludering 2012–2032” är att den rom som fyller 20 år 2032 ska ha likvärdiga möjligheter i livet som den som är icke-rom.

Bakgrunden till strategin finns i de förslag som lämnades av Delegationen för romska frågor 2006-2010. Delegationen för romska frågor slog fast att romers rättigheter har kränkts genom systematisk och kontinuerlig diskriminering under lång tid.² Sverige har fått återkommande kritik från bland annat Europarådet och FN för romers situation i Sverige idag. Varken romers mänskliga rättigheter eller de rättigheter som följer av romers minoritetsstatus har säkerställts.³ År 2014 lade regeringen fram en vitbok som belyser övergrepp och kränkningar av romer i Sverige under 1900-talet.⁴

Strategin för romsk inkludering stakar ut mål och åtgärder inom de sex områdena arbete, bostad, civilsamhällets organisering, hälsa, kultur och språk, social omsorg och trygghet, samt utbildning med utgångspunkt i de mänskliga rättigheterna och rätten till icke-diskriminering.⁵ Länsstyrelsen i Stockholm har fått i uppdrag att följa och samordna den nationella strategin på nationell, regional och lokal nivå. På nationell nivå genomförs satsningar av myndigheter inom de berörda samhällsområdena. På kommunal nivå har fem pilotkommuner – Göteborg, Helsingborg, Linköping, Luleå och Malmö – utsetts. Arbetet i pilotkommunerna handlar om att kartlägga romers situation och att peka ut goda exempel för hur arbetet för att säkerställa romers rättigheter kan genomföras. I arbetet engageras även landstingen.⁶

Länsstyrelsen har också fått i uppdrag att i nära dialog med romska företrädare genomföra ett arbete för fördjupad kunskap om frågor som är relevanta för jämställdheten mellan romska

¹ Länsstyrelsen 2014

² SOU 2010:55

³ Skr. 2011/12:56

⁴ Ds 2014:8

⁵ Skr. 2011/12:56

⁶ Länsstyrelsen 2014

kvinnor och män samt flickor och pojkar. Som en del uppdraget har länsstyrelsen givit Oxford Research i uppdrag att genomföra en jämställdhetsanalys av myndigheter och arbetsgivares bemötande av romer. Tidigare kartläggningar har visat att kunskapen på området är begränsad.

1.2 SYFTE OCH AVGRÄNSNING

Denna studie syftar till att analysera myndigheter och arbetsgivares bemötande av romer utifrån ett jämställdhetsperspektiv. Studien karaktäriserar, beskriver och kontrasterar romska män och kvinnors upplevelser av bemötande från myndigheter och arbetsgivare. Den tar sin utgångspunkt i Yvonne Hirdmans teorier av genus, det vill säga att kön görs genom särhållande av kvinnor och män. Jämställdhetsanalysen tar sin utgångspunkt i tidigare studier som bekräftar diskriminering mot romer i Sverige⁷. Därför antar analysen ur ett intersektionellt perspektiv, det vill säga att den belyser hur olika maktordningar samspelar. Med hjälp av ett teoretiskt ramverk och tidigare forskning kan vi analysera hur kön görs i myndigheter och arbetsgivares bemötande av romer.

Studien genomfördes med hjälp av fokusgrupper med kvinnor och män. Fokusgrupperna har gjort det möjligt studera upplevelser av bemötande, men syftar inte till att kartlägga diskriminering av romer. Med bemötande avses all typ av kontakt mellan romer och myndigheter respektive arbetsgivare. Den breda definitionen av bemötande gjorde att deltagarna själva fick avgöra vad i kontakten med myndigheter som påverkar deras upplevelser av bemötande.

Studien genomfördes i samråd med länsstyrelsen, en referensgrupp med romska företrädare, arbetsgruppen bestående av Oxford Research och representanter från Diskrimineringsombudsmannen, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor samt länsstyrelsen. Oxford Research samarbetade även med Kati Dimiter-Taikon och Fil. Dr. Anna-Sofia Hedberg under studiens genomförande.

Studien har avgränsats till bemötande i samhällsområdena arbete, social omsorg för barn och äldre, utbildning, samt vård och hälsa. Fokusgruppernas deltagare rekryterades av länsstyrelsen och genomfördes i Stockholms län. Avsikten med den geografiska avgränsningen var att göra studien genomförbar i förhållande till tillgängliga resurser. Avgränsningen gjordes också mot bakgrund av att det finns anledning att anta att de mekanismer som styr genus (och därmed

⁷ Mer information om romers situation i Sverige återfinns i Länsstyrelsen 2014, Skr. 2011/12:56 och Ds 2014:8 där också romers rättigheter finns beskrivna.

2. Metod

jämställdhet) inte skiljer sig avsevärt geografiskt. Samtidigt möjliggjorde avgränsningen en bred representation av olika romska grupper i fokusgrupperna.

Datainsamlingen har skett genom tio fokusgruppsintervjuer med romer som rekryterats av personal vid Länsstyrelsen i Stockholm. Valet av metod gjordes i dialog med länsstyrelsen och en referensgrupp bestående av romska företrädare. I nedanstående avsnitt beskrivs först fokusgrupper som metod och därefter hur de tio fokusgrupperna har genomförts.

2.1 FOKUSGRUPP SOM METOD

Fokusgrupper är en kvalitativ forskningsmetod som innebär att flera människor samlas samtidigt för en gruppintervju.⁸ Under fokusgruppsintervjuer får samtliga deltagare besvara frågor på ett sätt som uppmuntrar till diskussion. Fokusgrupper leds av en moderator som strukturerar diskussionen utan att styra den.⁹ Syftet är att intervjupersonerna, som vi i redogörelserna nedan kallar deltagarna, stimuleras till konkreta, specifika och personliga svar.

I jämförelse med andra intervjuformer där varje intervjuperson tillfrågas en och en ger fokusgrupper förståelse för varför människor tycker som de gör. I en fokusgruppsintervju finns möjlighet att fråga deltagarna om uppfattningar, föreställningar, kunskaper, attityder och värderingar. Eftersom deltagarna får reflektera i grupp ges möjligheter till nyanser och djup i resultatet.¹⁰

Fokusgrupper har blivit allt vanligare som metod för att samla in värderingar och åsikter hos personer som annars riskerar att inte få sin stämma hörd eller där det finns skillnad i makt eller förståelse mellan olika grupper.¹¹ Det gör fokusgrupper till en särskilt relevant metod för att studera romska kvinnors och mäns situation i förhållande till myndigheter och arbetsgivare.

⁸ Morgan 1997

⁹ Wibeck 2010

¹⁰ Merton, Fiske & Kendall 1990

¹¹ Knodel 1993

2.2 GENOMFÖRANDE AV TIO TEMATISKA FOKUSGRUPPER

Vetskapen om diskriminerande normer och strukturer mot romer¹² har gjort att ett kritiskt och självreflekterande förhållningssätt varit avgörande under genomförandet av denna studie. För att säkerställa att studien genomförs *med* romer och inte *på* romer av utredare med ett utifrånperspektiv organiserade länsstyrelsen en referensgrupp med romska företrädare som deltagit i utformning och genomförande. Nedan beskrivs det sätt på vilket studien har utformats och genomförts.

2.2.1 Identifikation av teman och framtagning av intervjuguiden

Totalt har tio fokusgrupper genomförts inom fem olika teman. En fokusgrupp med kvinnor och en med män har genomförts för respektive tema. Relevanta teman valdes ut i dialog med referensgruppen. Under länsstyrelsens ledning och med hjälp av OPERA-metoden¹³ lämnade referensgruppen förslag till teman som ansågs vara viktiga att studera utifrån ett jämställdhetsperspektiv på myndigheter och arbetsgivares bemötande av romer. Följande teman valdes ut av referensgruppen:

- Arbete – att ha ett arbete
- Arbete – att söka eller få ett arbete
- Social omsorg om unga och äldre
- Utbildning
- Vård och hälsa

Oxford Research tog fram tematiska intervjuguiden som skulle ligga till grund för fokusgrupperna. Intervjuguiderna tog sin utgångspunkt i befintlig kunskap om bemötande av romer, till exempel i berättelser ur regeringens vitbok om romer och i preliminära resultat från länsstyrelsens nulägesbeskrivning.

Ju mindre den grupp människor som fokusgruppens tema berör, desto färre fokusgrupper behövs för att generera analyserbara resultat. I regel behövs cirka tre fokusgrupper för att få underlag till analys.¹⁴ Eftersom endast två fokusgrupper, en med kvinnor och en med män, genomfördes inom varje tema valde Oxford Research att strukturera alla intervjuguiden på samma vis och med stor överlappning av frågor. Intervjuguiderna utformades för att passa studiens syfte och för att i möjligaste mån bidra till en bra gruppdynamik och ett gott

¹² Ds. 2014:8

¹³ OPERA är ett mötes- och processverktyg som syftar till att skapa delaktighet i en kreativ beslutsprocess. Metoden är uppbyggd av följande moment: O – Omedelbara egna tankar, P – Parets tankar, E – Exponera, R – Rangordna, och A – Arrangera.

¹⁴ Kreuger 1994

samtalsklimat. Eftersom Oxford Research inte själva skulle moderera fokusgrupperna togs tydligt strukturerade intervjuguides fram. Intervjuguiderna innehöll öppna frågor i syfte att inte leda in gruppen på bestämda spår efter utredarnas förförståelse.

Intervjuguidernas struktur, innehåll och formuleringar bekräftades i dialog med referensgruppen, som hade sista ordet om dess utformning. Intervjuguiderna och studiens upplägg diskuterades även med en arbetsgrupp bestående av Oxford Research samt representanter från Diskrimineringsombudsmannen (DO), Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) samt länsstyrelsen. Intervjuguiderna stämades också av med en romsk expert, Kati Dimiter-Taikon, och en forskare, Fil. Dr. Anna-Sofia Hedberg.

2.2.2 Rekrytering och moderering

Totalt deltog 54 personer, 25 romska kvinnor och 29 romska män, i de tio fokusgrupperna. På grund av studiens begränsade omfång fanns inga ambitioner att nå representativitet mellan de romska grupperna inom varje fokusgrupp. Däremot har alla romska grupper varit representerade i fokusgrupperna. Eftersom studien fokuserar på jämställdhet i bemötande genomfördes fokusgrupperna uppdelat på kvinnor och män. Att genomföra separata fokusgrupper för romska kvinnor och romska män är i enlighet med forskning som visar att homogenitet är viktigare än slumpmässighet i rekrytering av intervjupersoner för fokusgrupper.¹⁵ Det ligger också i linje med teori om genus som visar maktordningar kopplade till kön skulle kunna påverka resultaten i blandade grupper av kvinnor och män. Mot bakgrund av studiens begränsade omfång avgränsades rekryteringen av intervjupersoner till Stockholms län. Rekryteringen av intervjupersoner genomfördes av länsstyrelsen. Inom arbetslivsområden genomfördes två fokusgrupper per kön. Den ena innehöll personer som har en anställning och den andra gruppen personer som är arbetsökande. Fokusgrupperna inom området vård och omsorg samt social omsorg om barn och äldre genomfördes med vuxna med erfarenheter av kontakter med myndigheter inom dessa områden. Fokusgrupperna om utbildning genomfördes med barn och unga vuxna.

För att intervjupersonerna skulle känna sig bekväma och trygga att uttrycka sin åsikt var det viktigt att etablera förtroende och samförstånd kring situationen. Därför lades stor vikt inför varje fokusgrupp att klargöra studiens och fokusgruppens utgångspunkter, utformning och syfte. Av samma anledning genomfördes fokusgrupperna i en kvarterslokal i ett bostadsområde med stor representation ur den romska gruppen istället för i någon av länsstyrelsens lokaler. Alla fokusgrupper utom en varade i mellan drygt 30 och drygt 60 minuter. Undantaget var fokusgruppen med flickor och unga kvinnor om utbildning som endast var 15 minuter lång. För att kompensera bristande tillgång till material genomförde

¹⁵ Millward 1995

länsstyrelsens personal intervjuer med åtta extra personer inom tematiska områden som Oxford Research pekat ut.

Moderatorns förmåga att leda fokusgrupper är avgörande för resultaten. Forskning om modereringsteknik visar dock att det är viktigare att deltagarna kan identifiera sig med moderatorn än att moderatorn är utbildad i fokusgruppsmoderering¹⁶. Fokusgrupperna med män modererades av en romsk man anställd vid länsstyrelsen som har erfarenhet av att leda fokusgrupper. Fokusgrupperna med kvinnor modererades främst av romska kvinnor. Dessvärre var moderatorn för fokusgrupperna med kvinnor tvungen att bytas ut, varför en av fokusgrupperna med kvinnor leddes av moderatorn för grupperna med männen, en med en romsk kvinna utan erfarenhet att leda fokusgrupper och övriga tre av en romsk kvinna med erfarenhet av att leda fokusgrupper. Dessvärre introducerades de två sista moderatorerna av tidsskäl inte till intervjuguiderna och studiens bakgrund i lika stor utsträckning som moderatorn för grupperna med män. Varje fokusgrupp inleddes med att moderatorn talade om att deltagandet var frivilligt och närsomhelst kan avbrytas, samt att deltagande var anonymt. Därutöver har moderatorernas användning av intervjuguiderna skiljt sig åt. Exempelvis har moderatorn för grupperna med män ställt fler följdfrågor än moderatorerna för grupperna med kvinnor.

2.2.3 Sammanställning av resultat och analys

Personal från Oxford Research av samma kön som deltagarna i respektive fokusgrupp deltog som observatörer för att föra anteckningar vid fokusgrupperna. Efter genomförd fokusgrupp sammanställdes inspelningarna från fokusgruppen genom transkribering. Inspelningen skedde efter godkännande av deltagarna i fokusgruppen.

För att kunna extrahera och kategorisera de berättelser som var av intresse för analysen kodades transkriberingarna.¹⁷ Kodningen genomfördes genom att transkriberingarna lästes igenom medan meningsbärande enheter, det vill säga fraser som är av relevans för upplevelser av bemötande, plockades ut. De meningsbärande enheterna och dess kringliggande kontextbeskrivningar kondenserades till mer lätthanterliga sammanställningar. Sammanställningarna presenteras tematiskt i kapitel 5. Analysen genomfördes genom att flera meningsbärande enheter inom eller mellan flera fokusgruppsteman kategoriserades, utifrån vilka mer övergripande teman identifierats.¹⁸ Dessa övergripande teman har analyserats utifrån och det teoretiska ramverket (kapitel 4) och tidigare forskning (kapitel 3).

¹⁶ Morgan & Kreuger 1993

¹⁷ Patton 1990

¹⁸ Graneheim. & Lundman 2004

3. Tidigare forskning

Syftet med studien är att göra en jämställdhetsanalys av myndigheter och arbetsgivares bemötande av romer. För att förstå jämställdhet i bemötande av romska kvinnor och män behövde vi ha viss förståelse om (o)jämställdhet inom de samhällsområden vi studerar. Som grund för det analytiska ramverk som presenteras i kapitel 3 har vi sammanställt tidigare forskning inom de samhällsområden som är relevanta för analysen i en svensk kontext. Presentationen av tidigare forskning är i till största del strukturerad utifrån de teman som pekades ut i kapitel 0, men dispositionen avviker på grund av att forskningens teman överlappar flera områden.

3.1 GENUS OCH JÄMSTÄLLDHET

Det finns relativt lite forskning om jämställdhet och bemötande i Sverige. Skatteverket är en av de få myndigheter som undersökt sitt eget bemötande av medborgare utifrån ett jämställdhetsperspektiv¹⁹. I detta avsnitt redovisar vi förutom för forskning om jämställdhet också för forskning om genus. Genus är en benämning på socialt konstruerat kön och inkluderas i analysen eftersom det är viktigt för jämställdhetsanalysen.

3.1.1 Jämställdhet i arbetslivet – att söka eller ha ett arbete

Forskningen om genus och jämställdhet i Sverige domineras av forskning om arbetsmarknaden. Forskningen omfattar inträdet på arbetsmarknaden i form av forskning om rekrytering och graden av jämställdhet på arbetsmarknaden. Anledningen till att arbetsmarknaden blivit ett dominerande område för forskning i Sverige är att det legat i fokus för den svenska jämställdhetspolitiken.²⁰

Inte minst forskningen om rekrytering understryker vikten av att inte helt exkludera andra förklaringsfaktorer än kön. Diskrimineringsgrunder som etnisk tillhörighet och ålder har visat sig vara särskilt viktiga för att förklara sannolikheten att bli kallad till anställningsintervju. Forskare som använt möjligheten att dölja kön i Arbetsförmedlingens databas har visat att kvinnor som var öppna med att de var kvinnor fick lägre antal svar från arbetsgivare än män och kvinnor som dolde att de var kvinnor.²¹ Liknande mönster har påvisats av andra forskare

¹⁹ Se Skatteverket 2014

²⁰ Fürst Hörte & Isaksson 2007

²¹ Edin & Lagerström 2006

som skickat ut ansökningsbrev för kvinnor respektive män²². Kvinnor som visade att de var kvinnor i sin ansökan blev kallade till färre intervjuer än män.

Inom forskning om jämställdhet i arbetslivet görs en distinktion mellan horisontell och vertikal segregering. En del forskare benämner den horisontella och vertikala segregeringen som att det finns glasväggar och glastak som hindrar personer från att gå in i den sfär som kännetecknas av det andra könet.²³ Med horisontell segregering avses att kvinnor och män tenderar att arbeta i olika branscher, till exempel att kvinnor är överrepresenterade inom vissa yrken och män inom andra.²⁴ Föreställningar om kvinnligt och manligt som kompletterande pusselbitar påverkar kvinnors och mäns förutsättningar i arbetslivet, menar till exempel Martinsson²⁵. Hon beskriver att normer för kvinnlighet och manlighet styr fördelningen av kvinnor och män i olika arbetsgrupper och arbetsplatser. Att bryta mot dessa föreställningar uppfattas som avvikande. I ett exempel ses det som typiskt kvinnligt att vara ”jordnära”, och mer manligt att vara ”visionär”. Ett företag som hon studerat anger att de skulle anställa en kvinna som följer normer för kvinnor (jordnära) men inte en visionär kvinna. Med vertikal segregering avses att kvinnor och män finns representerade på olika nivåer och positioner i arbetslivet.²⁶

3.1.2 Jämställd tillgång till vård och social omsorg om äldre

Det finns relativt lite forskning i Sverige om tillgången till vård och omsorg, eller bemötandet av patienter, utifrån ett jämställdhetsperspektiv. Mycket av den forskning som handlar om vård överlappar med social omsorg om äldre i kommunal regi. Därför presenteras all forskning om vård och social omsorg om äldre i detta avsnitt.

Nilsson Motevasel har studerat hur kön kommer till uttryck i relationen mellan personal och brukare i omsorgen på ett demensboende. Fokus ligger på betydelsen av kön för hur personalen bemöter brukarna. Nilsson Motevasel sammanfattar fyra olika typer av omsorgsstrategier och är sammankopplade med uppfattningar om kön. Hon konstaterar också att sjukvårdspersonalens roller ifrågasätts utifrån kön. Exempelvis ifrågasätts manligheten hos sjuksköterskor som är män. Att vara sjuksköterska uppfattas inte som manligt. De strategier som Nilsson Motevasel identifierar hos personalen är ”den rationella” där kvinnor och män som arbetar som sjuksköterskor inte gör skillnad på brukare utifrån kön, den ”emotionella strategin” som är kopplad till föreställningar om kvinnlighet och där kvinnor som är

²² Carlsson 2006; se även rekryterarnas perspektiv: Eriksson, Johansson & Langenskiöld 2012

²³ Wahl et al 2001; Albrecht et al 2003

²⁴ Abrahamsson 2000; Gonäs et al 2005; Gonäs & Karlsson 2006

²⁵ Martinsson 2007

²⁶ Bergman 2004

sjuksköterskor samtalar med äldre kvinnor om livshändelser, den ”pedagogiska strategin” där personalen berättar för brukarna vad de ska göra men använder olika sätt att prata med kvinnor och män samt den ”individuella strategin” där erfaren personal antar olika sätt att förhålla sig mycket personligt till brukarna.²⁷

I likhet med Nilsson Motevasels slutsatser som presenterades i avsnittet om vård och omsorg konstaterar Selander²⁸ att kön görs i relationen mellan brukare och personlig assistens. Selander hävdar att personer som får personlig assistans har möjlighet att själva anpassa sin kvinnlighet respektive manlighet med hjälp av assistenternas stöd. På så sätt kan assistenterna ge möjlighet för brukarna att uttrycka sin individualitet. En annan studie genomfördes inom ramen för regeringens satsning Program för hållbar jämställdhet (HÅJ) i form av att Botkyrka kommun genomförde en jämställdhetsanalys av hemtjänsten. Studien indikerade att kvinnor och män blev bemötta på olika sätt och fick olika typ av hjälp, baserat på föreställningar om kvinnlighet och manlighet.²⁹ Andra forskare har noterat att kön och kultur spelar in för uppfattningar om vad som innebär kvalitet i vården. Medan det för vissa personer inte spelar någon roll om de blir undersökta eller omhändertagna av en man eller kvinna är personalens kön för andra avgörande för uppfattningen om vårdens kvalitet.³⁰

3.1.3 Jämställd tillgång till utbildning

Även inom utbildningsområdet finns relativt lite forskning om jämställdhet. Den forskning som gäller personalens bemötande av elever handlar framförallt om skillnader i skolprestation mellan flickor och pojkar, om könsstereotypa val till gymnasiet, och om kränkande behandling i skolan.

När det gäller skillnader i skolprestation har flickor under många år uppvisat bättre prestationer i skolan än pojkar. Vad detta beror på har undersökts av forskare internationellt³¹ och av svenska forskare³² inte minst inom ramen för statliga utredningar³³. En anledning till skillnaderna kan vara att flickors och pojkars prestationer värderas olika.³⁴ Även faktorer som klass och sexualitet är viktiga, framförallt för kvinnor.³⁵ Kalat bekräftar att det finns liknande

²⁷ Nilsson Motevasel 2006

²⁸ Selander 2013

²⁹ Osika, Klerby & Osika 2010; Fohlin, Giotas Sandquist & Thorsén 2010; Oxford Research 2014

³⁰ Storm 2008; Lill 2007

³¹ Arnot & Mac an Ghaill 2006

³² Se till exempel Härnsten et al 2005

³³ Se SOU 2009:64; SOU 2010:51; SOU 2010:52; SOU 2010:53

³⁴ Sandell 2007

³⁵ Ambjörsson 2010

mönster för pojkar. Hon har studerat pojkar som inte följer trenden av att ha sämre skolresultat än flickor och finner att de resonerar på samma sätt som högpresterande flickor. Det som skiljer flickorna från pojkarna är att pojkarna i högre grad uppger att de förväntas prestera utan ansträngning.³⁶ Även valet till gymnasieskolan kantas av skillnader mellan kvinnor och mäns val. Ytterst få gymnasieprogram har en jämn fördelning av flickor och pojkar. Ambjörnssons forskning visar att det är fler saker än kön som spelar in för gymnasievalet.

När det gäller kränkande behandling finns forskning av såväl högstadie- och gymnasieskola som universitet att flickor och pojkar utsätts för olika typ av kränkande beteende i skolan. Medan flickorna i högre grad mottar kränkningar med sexuella anspelningar ifrågasätts pojkarnas könsroll och sexualitet.³⁷ Forskning från högskolan visar att kränkningarna tenderar att normaliseras, vilket gör att många elever inte uppfattar sig blivit utsatta för kränkningar innan dess att flera kränkningar ägt rum.³⁸

3.1.4 Jämställd tillgång till social omsorg om unga

När det gäller social omsorg om unga är tillgången till forskning betydligt mindre än inom exempelvis arbetsmarknad. Den forskning som rör jämställdhet inom social omsorg om barn, eller jämställdhet i tillgången till social omsorg, handlar till stor del om genus i förskolan³⁹. Framförallt har förskolebarnen, och till viss del förskolelärarna, legat i fokus för forskningen⁴⁰, medan tillgången till förskola knappt berörs alls. Flera forskare har konstaterat att kvinnors och mäns roller i samhället förändrats i takt med att tillgången till barnomsorg förbättrats⁴¹, medan andra noterar att synen på kvinnor som primärt ansvariga för hem och omsorg består⁴².

Forskare i Sverige har studerat skolan utifrån ett genusperspektiv sedan 1990-talet och några av forskarna har berört pedagogernas bemötande av barn. Exempel på sådana studier av jämställdhetsarbete kommer från förskolorna Björntomten och Tittmyran. Förskolorna skrev såväl genus- som förskolehistoria när personalen började synliggöra genusmönster i vardagen och förskolorna gick ifrån att vara genusblinda till genusmedvetna.⁴³ Även Eidevalds⁴⁴ har studerat förskolepedagogernas bemötande av barnen. Han beskriver att skillnader i

³⁶ Kalat 2008

³⁷ Witkowska 2005; Witkowska & Gillander Gådin 2005

³⁸ Bondestam & Carstensen 2004

³⁹ Wernersson 2009

⁴⁰ Edström 2010

⁴¹ Tallberg Broman 2009

⁴² Björk, Björnberg & Ekbrand 2013

⁴³ Wahlström 2003

⁴⁴ Eidevald 2009

förväntningar på flickor och pojkar gör att förskolepraktiken skiljer sig åt beroende på barnens kön.

Andra forskare har pekat mot hur robusta dessa förväntningar är genom att pojkar och flickor med samma beteende uppfattas på olika sätt. En ”bråkig” pojke som visar dominans och aggression uppfattas som synlig, blir tillrättavisad och identifieras som pojke medan flickor med samma beteende blev osynlig, oförstådd och uppfattas som avvikande.⁴⁵

3.2 ROMERS SITUATION I SVERIGE

Ingen forskning har kunnat identifieras om jämställdhet i myndigheter och arbetsgivares bemötande av romer. Studier om romers situation i Sverige pekar dock enhälligt mot att romer utsatts för systematisk och kontinuerlig diskriminering och förtryck under lång tid. Övergreppen har bestått av bland annat kartläggning och upprepade registreringar, tvångssterilisering, tvångsomhändertagande av barn, reglerad rörlighet samt diskriminering i fråga om bostäder, utbildning och arbete. Det finns också flera nutidshändelser, som polisens registrering av romer, som blottlägger diskriminerande strukturer.⁴⁶

Länsstyrelsen i Stockholm har som del av sitt uppdrag att följa och samordna den nationella strategin för romsk inkludering gjort en nulägesbeskrivning av situationen för romer i fem pilotkommuner. De fem pilotkommunerna är Göteborg, Helsingborg, Linköping, Luleå och Malmö. Nulägesbeskrivningen behandlar flera av de områden som omfattas av denna rapport; utbildning, arbete, hälsa, samt social omsorg och trygghet. Nulägesbeskrivningen omfattar också bostadsområdet. Nulägesbeskrivningen genomfördes med hjälp av underlagsrapporter från myndigheter inom respektive område; Boverket, Folkhälsomyndigheten, Länsstyrelsen och Socialstyrelsen. Även Skolverkets rapporter från tidigare uppdrag om att beskriva situationen för romska barn och elever i skolan har ingått som underlag.

Nulägesbeskrivningen slår fast att utbildningsväsendet har brustit både i sina ambitioner att förbättra romska barns situation och i att säkerställa den undervisning om den romska nationella minoritetens kultur, språk och historia som ingår i läroplanen.⁴⁷ Forskare betonar att skolgång måste innebära en meningsfull närvaro och att informellt lärande i romska familjer blivit viktigt för att undvika dubbel marginalisering. Eftersom formell utbildning inte är nog

⁴⁵ Hellman 2010

⁴⁶ Ds 2014:8

⁴⁷ Dimiter-Taikon & Rodell Olgaç 2013

söker föräldrar garantera barnen kunskaper som är relevanta för att klara sig som romer.⁴⁸ Skolverket konstaterar också att romska elevers problem i skolan kulturaliseras och tillskrivs dem själva,⁴⁹ vilket också bekräftas av Socialstyrelsen⁵⁰.

Resultaten på utbildningsområdet ligger i linje med de inom arbetslivet, då nulägesbeskrivningen indikerar att många romer lever i social och ekonomisk utsatthet som bland annat grundar sig i bristande tillgång till utbildning. Nulägesbeskrivningens resultat indikerar att romer, oavsett utbildningsbakgrund, utsätts för diskriminering och fördomar om att de inte vill eller kan sköta ett arbete. Det har gjort att många romer väljer att dölja sin romska identitet. Mötet mellan romer och myndigheter, till exempel Arbetsförmedlingen, påverkas av en förtroendeklyfta. Vissa tjänstemän tolkar fördomar och okunskap om romers situation och historia som omedveten diskriminering.⁵¹ Även om forskningen är begränsad i sin mängd finns indikationer på att arbetsförmedlare dels blir del av och dels reproducerar rasifierade processer i sitt möte med arbetssökande och arbetsgivare⁵². En liknande förtroendeklyfta finns mellan romer och socialtjänsten, som uppges ha lågt förtroende för varandra⁵³. Det låga förtroendet för socialtjänsten uppges i nulägesbeskrivningen vara tätt sammankopplad med frågan om omhändertagande av barn.

Underlagsrapporten till nulägesbeskrivningen från Folkhälsomyndigheten beskriver att romer upplever dåligt bemötande och diskriminering vid kontakter med hälso- och sjukvården⁵⁴. Bemötande och tillgänglighet till hälso- och sjukvård upplevs av intervjuade romer bero på den enskilda vårdcentralen och personalens värderingar. Tidigare erfarenheter av dåligt bemötande riskerar att resultera i att romer undviker att söka vård. Få romer använder sig av kommunal äldreomsorg, vilket enligt nulägesbeskrivningen bland annat beror på att den inte är anpassad efter romernas behov och önskemål. Mot bakgrund av de systematiska kränkningar mot romer som ägt rum under 1900-talet beskrivs äldre romer också ha svag tillit till det svenska samhället.⁵⁵

⁴⁸ Rodell Olgaç 2006; Dimiter-Taikon & Rodell Olgaç 2013

⁴⁹ Skolverket 2013

⁵⁰ Socialstyrelsen 2014

⁵¹ Länsstyrelsen 2014

⁵² Hertzberg 2003; Neergaard 2006

⁵³ Länsstyrelsen 2014; Dimiter-Taikon & Rodell Olgaç 2013

⁵⁴ Folkhälsomyndigheten 2014

⁵⁵ Länsstyrelsen 2014

4. Teoretiskt ramverk

Nedan presenteras ett teoretiskt ramverk som används som ett verktyg för att förstå likheter och skillnader i romska män och kvinnors upplevelser av bemötande från myndigheter och arbetsgivare. Det teoretiska ramverket grundar sig i ett makt- och normkritiskt perspektiv som utgår ifrån att samspelet mellan flera identiteter avgör hierarkier och bemötande människor emellan. Det bekräftas också av forskningen som presenteras i kapitel 3.

Innan vi fastställer ett teoretiskt ramverk för analysen är det relevant att fråga sig vad ett jämlikt eller jämställt bemötande kan innebära ur ett rättighetsperspektiv. En forskare som har problematiserat betydelsen av ett jämställt eller jämlikt bemötande är Dahlerup,⁵⁶ som använder ett hundrameterslopp för att illustrera att lika bemötande inte är någon garant för jämställt eller jämlikt bemötande. Om lika möjligheter definieras som att alla människor startar hundrametersloppet på samma plats vid samma tidpunkt är det sannolikt att utfallet skiljer sig mellan deltagarna. Dahlerup argumenterar för att jämställda möjligheter istället borde innebära att alla människor ges samma möjligheter att *vinna* hundrametersloppet, vilket skulle kräva en annorlunda uppställning inför start. Att definiera jämställdhet utifrån formellt lika möjligheter kan därför vara missvisande, om det som uppfattas vara könsneutralt i själva verket är könsblint. Istället kan jämställt bemötande kräva att skillnader mellan individer tas i beaktande.

I detta fall är det omöjligt att helt fränkoppla förståelsen om likheter och skillnader i romska kvinnors och mäns upplevelser av bemötande från det omgivande samhällets myndigheter och arbetsgivare från vetenskapen om diskriminering och övergrepp mot romer⁵⁷. Därför är fler maktordningar än kön relevanta för att analysera bemötande av romer utifrån ett jämställdhetsperspektiv. Att ta samspelet mellan flera maktordningar i beaktande brukar kallas för intersektionalitet⁵⁸.

För att förstå skillnader, men också likheter, i romska kvinnor och mäns upplevelser av bemötande från myndigheter och arbetsgivare kommer vi att använda Yvonne Hirdmans teorier om genus. Begreppet genus kommer från engelskans gender och definierar kulturellt eller socialt konstruerat kön. Genus uttrycker de värderingar och attityder som finns om kvinnor och män i samhället. Hirdman⁵⁹ studerar hur genus skapas och reproduceras, det vill säga vad som i samhället betecknas som kvinnligt eller manligt. Hon förklarar att kön ”görs” i

⁵⁶ Dahlerup 2003

⁵⁷ Länsstyrelsen 2014

⁵⁸ Isaksson 2010

⁵⁹ Hirdman 2001

ett genussystem som skapas och reproduceras i alla samhällen. Genussystemet bygger på två principer:

1. **Kvinnor och män hålls isär:** Manligt och kvinnligt betraktas som skilda saker som ofta beskrivs som varandras motsatser, så kallade dikotomier. Exempel: flick- respektive pojkleksaker eller kvinno- respektive mansyrken.
2. **Det manliga värderas högre än det kvinnliga:** Det som identifieras som manligt är norm och värderas högre än det som betecknas som kvinnligt. Exempel: Lönegapet där män får högre lön än kvinnor.

Hirdman beskriver att särhållandet finns överallt – fysiskt i platser, psykiskt som egenskaper och reproduceras i sysslor. Hon exemplifierar särhållandet med att ”sort 1 gör sak 1 på plats 1; sort 2 gör sak 2 på plats 2: därför att sort 1 gör sak 1 blir sort 1 sort 1”⁶⁰, det vill säga att vad som uppfattas som manlighet och kvinnlighet skapas och reproduceras i platser, egenskaper och sysslor.

Eftersom vi vill undersöka skillnader och likheter i hur romska kvinnor och män upplever bemötandet från myndigheter och arbetsgivare är det framförallt Hirdmans första princip som är viktig för vår studie, det vill säga hur kön görs genom myndigheter och arbetsgivares särhållande av romska kvinnor och män genom sitt bemötande?

I sin forskning ifrågasätter Hirdman vidare om detta tillsynes generella förtryck, där män förtrycker kvinnor, kan ha en generell lösning. Hon menar att samhällets komplexitet gör relationen mellan kvinnor och män komplex och att det därför inte finns en generell förklaring eller lösning till förtrycket. Komplexiteten öppnar upp för frågor om hur andra särhållande logiker, såsom relationen mellan majoritetsbefolkning och romer som nationell minoritet, spelar in i vad som uppfattas som särskilt kvinnligt eller manligt. Det är också avgörande att vara medveten om att respondenternas upplevelser av bemötande sannolikt färgas av förväntningar som bland annat kan vara kopplade till föreställningar om genus.

⁶⁰ Hirdman 2004

5. Resultat – upplevelser av bemötande

I detta kapitel presenteras de berättelser om upplevelser av bemötande som lyftes fram under fokusgrupperna. Beskrivningarna har samlats tematiskt utifrån respektive fokusgruppsområde.

5.1 ARBETE – ATT HA ETT ARBETE

De flesta av de kvinnor och män som deltar i fokusgrupperna hade fått sina jobb genom kontakter. I båda grupperna fanns deltagare som hade fått jobb med hjälp från Arbetsförmedlingen. Arbetsförmedlingens webbtjänst Platsbanken nämndes av ett par personer som en resurs som bidragit till att de har fått jobb och en av männen angav kommunens jobbtorg på frågan hur han fick sitt jobb.

5.1.1 Beskrivningar av bemötanden och uttalad diskriminering

Såväl männen som kvinnorna beskrev erfarenheter av bra bemötande från arbetsgivare. Det omfattade att ha förtroende hos arbetsgivaren, att möta ett positivt intresse för identiteten och organiserat arbete mot diskriminering. Både män och kvinnor beskrev behov att bevisa sin förmåga och etablera förtroende hos arbetsgivare och arbetskamrater. Både män och kvinnor hade erfarenheter av dåligt bemötande i termer av misstro och misstänksamhet från arbetskamrater. Ett par av männen hade exempel på när de hade mötts av ingående frågor om deras härkomst och i två fall att arbetskamrater skämtade eller talade illa om romer. Kvinnorna lyfte också ett exempel från civilsamhället där ett bemötande som upplevs som bra kan dölja diskriminering som sker i det tysta och uppdagas senare.

I båda grupperna beskrevs upplevelser av bemötande från arbetsgivare och arbetskamrater som deltagarna själva kallar diskriminering. Sådana exempel var fler i gruppen med män. Det handlade i flera fall om personer som blivit identifierade som romer och därefter blivit avskedade. I båda grupperna kopplades de negativa erfarenheterna att bli identifierad som rom till fördomar om romers pålitlighet och förmågor.

5.1.2 Upplevelser av Arbetsförmedlingen som verkanslös

Männen i studien hade mer omfattande erfarenhet av Arbetsförmedlingen än kvinnor. I båda grupperna fanns positiva erfarenheter av bemötandet från Arbetsförmedlingen. En av männen hade fått en handläggare som visade extra intresse och kunskap om romer och som också ordnade med stöd i form av kurser om att skriva CV och gå på intervju.

De flesta erfarenheterna som beskrevs var däremot av ett kort och ointresserat bemötande. Det knöt an till upplevelsen att Arbetsförmedlingen inte bidrar till arbetssökandet. Arbetsförmedlingen uppfattades snarare som en kontrollinstans med litet engagemang utöver att ta in uppgifter på vilka jobb de söker. En av kvinnorna hade ett exempel på dåligt bemötandet och öppen diskriminering från en handläggare på Arbetsförmedlingen som skedde för många år sedan. Kvinnorna diskuterade i större utsträckning än männen upplevelser av dåligt bemötande i flera olika sammanhang och kopplade detta till fördomar om romer.

5.1.3 Valet att visa eller avsäga sig sin romska identitet

I gruppen med kvinnor bar tre av deltagarna den traditionella klädedräkten för finska romer. De beskrev att de därför inte själva kunde välja att inte berätta om sin identitet för att undvika diskriminering, eftersom att de upplevde att de alltid identifierades som romer.

I gruppen med män var det vanligast att inte berätta om sin identitet som rom i arbetssökandet och på arbetsplatsen. En av kvinnorna lyfte speciellt vilket obehag hon kände kring att presentera sig som med ursprung i ett annat land och rädsla för att mötas med frågor om språket i landet. I gruppen med män kom det fram någon enstaka erfarenhet av positivt bemötande efter att ha blivit identifierad som rom. De tog upp upplevelsen att de kände sig tvungna att inte berätta om sin identitet för att undvika diskriminering och fördomar, samtidigt som det upplevdes som nödvändigt att berätta för att inte uppfattas som att man försöker dölja någonting.

5.2 ARBETE – ATT SÖKA ELLER FÅ ETT ARBETE

I dessa fokusgrupper ingick personer som är arbetssökande och som sökt arbete på flera sätt, exempelvis via Arbetsförmedlingen, kommunen och via personliga kontakter. Enstaka personer i vardera gruppen hade erfarenhet av kompletterande utbildning för vuxna i form av Komvux, vuxenutbildning eller folkhögskola. Erfarenheter bestod av olika utbildningar men med en gemensam nämnare att flera av deltagarna hade varit romer.

5.2.1 Förväntningar och upplevelser av bemötande

Varken kvinnorna eller männen upplevde att de hade fått ett bra bemötande från Arbetsförmedlingen. Gemensamt för grupperna var en upplevelse av att inte känna sig sedda eller känna förtroende för tjänstemännen. De hade erfarenheter av oengagerat bemötande med låga ambitioner. Ett exempel på hur det tog sig i uttryck som kom upp i båda grupperna var hur handläggare på Arbetsförmedlingen har sin uppmärksamhet riktad mot datorn istället för mot personen. Gruppen med män hade en mer omfattande diskussion om bemötandet från

Arbetsförmedlingen och tog också upp erfarenheter av långa väntetider både på plats på Arbetsförmedlingen och i väntan på att bli uppringd eller kontaktad.

Frågor om förväntningar på Arbetsförmedlingen ställdes bara i gruppen med män och diskussionerna låg i linje med de brister som de hade upplevt. Dels förväntade de sig mer handgripligt och konkret stöd i arbetssökandet, dels uttryckte flera med enfaset att de saknade en personlig kontakt med tjänstemännen.

5.2.2 Diskriminering och konsekvenser av dåligt bemötande

Både kvinnorna och männen hade erfarenheter av bemötande som de själva kallade diskriminering. Bland männen fanns flera erfarenheter av öppen diskriminering från arbetsgivare under arbetssökandet. Diskrimineringen utgjordes både av öppna fördomar mot romer och av rasifiering baserat på utseende, ”vi har inget arbete för en sån som dig”. Ett par av kvinnorna beskrev erfarenheter av öppen diskriminering i form av fördomar i skolan och kring arbetet, men inte från arbetsgivare.

Ingen i någon av grupperna tog upp exempel på öppen diskriminering från Arbetsförmedlingen, men männens beskrivningar av bemötande från Arbetsförmedlingen präglades av att de upplevde att de blev utsatta för dold diskriminering. Det omfattade att inte bli tagen på allvar, att bli sedd på nedlåtande och uppgivenhet och lägre prioritering från tjänstemännen. I gruppen med kvinnor beskrevs också förväntad diskriminering, men då gruppen med kvinnor i högre grad valde att inte berätta om sin romska identitet var det mer som ett hot. De ansåg att risken att bli utsatt för diskriminering eller fördomar om identiteten blev känd gjorde det nödvändigt att se till att etablera förtroende eller bevisa sin förmåga.

Båda grupperna upplevde att de bemöttes med ett oförstående som gjorde att de inte kunde dra nytta av stödet till arbetssökande. I gruppen med män gavs exempel på att det räcker med att en tjänsteman har erfarenheter av rasifiering i allmänhet för att de ska ha en bättre förmåga att sätta sig in i deras behov. Behoven av kunskap och stöd i arbetssökandet fylldes hjälpligt genom kontakter då ingen av grupperna i någon större utsträckning uppfattade att Arbetsförmedlingen bidrog med detta. Både män och kvinnor beskrev att det var genom personliga kontakter som de fick såväl kunskap och stöd i arbetssökandet, som möjligheter till anställning.

5.2.3 Arbetsförmedlingens informationsarbete och personliga bemötande

I båda grupperna uttrycktes vid flera tillfällen skepsis mot vad Arbetsförmedlingens verksamhet bidrar med. Det kom upp i uttalanden som att de inte förstår vad de gör där och

att de aktiviteter som de tar del av kan de göra lika bra på egen hand. De aktiviteter som beskrevs bestod av att bli hänvisad till en dator för att söka jobb. I båda grupperna användes att skriva CV som ett exempel där de har fått förlita sig på personliga kontakter för att få den hjälp de behövde.

Likartade upplevelser av erfarenheter av information från Arbetsförmedlingen kom upp i båda fokusgrupperna. De flesta upplevde att varken fått information om verksamheten vid Arbetsförmedlingen eller om hur man söker arbete. En person i vardera gruppen hade fått bra information på introduktionsmöten för flera arbetssökande. De flesta saknade dock kunskap om stöd och aktiviteter vid Arbetsförmedlingen och ingen upplevde sig ha fått information om sina rättigheter och skyldigheter. En av männen räknade upp en lång rad insatser vid Arbetsförmedlingen som är tillgängliga för unga eller långtidsarbetslösa som ingen av de andra kände till. Han hade tagit redan på möjligheterna själv genom att läsa på Arbetsförmedlingens hemsida och menade att dessa möjligheter får de inte information om när de kommer in till Arbetsförmedlingen och beskriver sin situation.

I båda grupperna tog deltagare upp exempel på hur språket eller förståelsen kan vara ett hinder i kontakten med Arbetsförmedlingen. Både bland män och bland kvinnor beskrevs upplevelser av att tjänstemännen inte förstår deras situation och behov eller försäkrar sig om att de kan ta till sig den information som de får. En av männen hade fått hem brev som han inte förstod men inte fick hjälp med att tolka. En av kvinnorna berättade hur hon upplevde att tjänstemännen förutsätter att hon ska förstå och inte är intresserade av att försäkra sig om att informationen går fram. I gruppen med kvinnor ställdes inga frågor om tolkstöd. Ingen i gruppen med män hade efterfrågat tolk eller översättning trots att det fanns personer som ibland upplevde svårigheter att förstå muntlig såväl som skriftlig kommunikation.

5.2.4 Valet att visa eller avsäga sig sin romska identitet

Det finns betydande skillnader mellan grupperna i hur de förhåller sig till identiteten som rom. I gruppen med kvinnor valde alla i hög grad att inte berätta om sin identitet för att undvika diskriminering. De menade att det var uteslutet att som arbetssökande berätta att de är romer. De hade erfarenheter både av att identiteten var känd och okänd. Avgörandet för att berätta om identiteten byggde på hur väl de kände personen och hade etablerat sin kompetens innan det kunde bli aktuellt. Diskussionerna i gruppen med män kretsade istället kring att de förväntade sig att bli identifierade som romer genom en kombination av namn och utseende.

5.3 SOCIAL OMSORG OM UNGA OCH ÄLDRE

Både män och kvinnor som deltog i fokusgruppen om social omsorg om barn och äldre hade erfarenhet av kontakt med barnomsorgen. De angav att kvinnorna blir kontaktade i högre grad i frågor som rör barn och äldre. Färre av dem hade erfarenhet av kontakt med äldreomsorg.

5.3.1 Beskrivningar av bemötande

I båda fokusgrupperna diskuterades tillgången till kommunal äldreomsorg och barnomsorg, men även socialtjänstens bemötande var viktig i frågor som rör unga och äldre.

5.3.1.1 Äldreomsorg

En anledning till att de inte haft kontakt med äldreomsorg beskrevs vara att det saknas tillgång till äldreomsorg för romska äldre. En man beskrev att det är så svårt att få tillgång till romsk äldreomsorg att de äldre kommer i kontakt med det först när de är för sjuka för att tas omhand av släktingar. En kvinna beskrev att kommunens personal ser annorlunda på romer än på andra människor och att de tror att romska äldre överdriver sina behov av hjälp. Både männen och kvinnorna upplevde att kommunen förväntar sig att de själva ska ta hand om sina äldre släktingar, eftersom de traditionellt sett gjort det, och en man att kommunen undviker att betala för äldreomsorg genom att låta romerna göra det själva.

5.3.1.2 Barnomsorg

De flesta kvinnor och män upplevde att de har fått information om barnomsorg. Kvinnorna är nöjda med sin kontakt med barnomsorgen. Männen ifrågasätter varför mamman till barnet kontaktas oftare av barnomsorgen än pappan gör. En kvinna beskriver dock att hon kände sig hotad av kommunen till att sätta sitt barn i barnomsorg tidigare än hon ville för att hon annars skulle förlora sitt ekonomiska stöd.

Även ett par av kvinnorna säger att det verkar finnas en felaktig föreställning bland icke-romer att romska män och kvinnor inte delar på sysslor i hemmet utan att kvinnorna ansvarar för alla hushållssysslor och omsorgen om barnen. De beskrev att barnomsorgen genom sitt bemötande verkar uppfatta männen som förälder i lägre grad än kvinnorna. Ett par av männen har noterat att barnomsorgens personal ger dem särskilt beröm när de engagerar sig i barnens liv, vilket gjorde att de upplevt att barnomsorgen utgår ifrån att de inte är kapabla att ta ansvar.

5.3.1.3 Socialtjänsten

Den sociala omsorgsinstans som både kvinnor och män beskrev som svårast att vara i kontakt med är socialtjänsten. Kvinnorna beskrev främst problem i bemötande i situationer som rör omhändertagande och omplacering av barn eller anmälan om våld, medan männens berättelser handlade om rollen som pappa vid omhändertagande av barn och vårdnadstvist. Båda

beskrev det som svårt att få socialtjänsten att lyssna på dem och frågar ”vill ni göra romer av barnen”.

Männen beskrev socialtjänstens bemötande som passivt, att de är svåra att kämpa mot och upplevde att de bestämt i förväg att bara dokumentera, inte lyssna, till mannens beskrivningar. Socialtjänstens bild av romska män utgör, enligt männen, en dubbeldiskriminering – som man och som rom. Bemötande upplevdes vara byggt på fördomar om romska män som farliga eller aggressiva. Kvinnorna beskrev att socialtjänsten motarbetar placering av romska barn i romska familjer och istället vill att de ska placeras i icke-romska, svenska familjer. Trots att kvinnorna beskrev att omplacering av barn i icke-romska familjer riskerar att beröva barnen sitt språk och sin identitet. I likhet med männen upplevde kvinnorna svårigheter att få socialtjänsten att lyssna till deras argument och att socialtjänstens sätt att kommunicera är ”byråkratiskt fientligt”, vilket gör det svårt att resonera eller argumentera emot. Vidare konstaterade de att kommunens personal har svårt att förstå komplexiteten kring de tillfällen då romska kvinnor väljer att inte anmäla våld och hot på grund av hur det påverkar familjen.

5.3.2 Kultur och språk i äldreomsorgen

Både kvinnorna och männen berättade att de äldre behöver äldreomsorg med kunskap om romsk tradition och språk, men att det är svårt att få. Enligt kvinnorna verkar andra grupper ha bättre tillgång till exempelvis hemtjänst utifrån deras religion eller kultur och de frågade sig varför inte romer har det. Samtidigt ökar behoven av romsk äldreomsorg i takt med att romerna tar sig an nya yrken eftersom det innebär att fler och fler får fasta arbetstider. En kvinna beskrev att behoven ökar också för att romer tidigare i högre grad bodde flera generationer tillsammans eller nära varandra men att det inte är möjligt att lösa på det sättet. Det blir svårare att få tiden att gå ihop för att ta hand om äldre släktingar, så både männen och ett par av kvinnorna. Under en intervju beskrev en kvinna att hon vill ha hemtjänst men upplever att hon inte får den hjälp hon behöver. Istället tog hon hjälp från sina släktingar, inte minst sina barn. Hon efterfrågade någon som kan hjälpa henne eftersom hon själv inte kan skriva eller läsa. För henne är det svårt att klara av vardagen, till exempel att betala räkningar eller att gå till vårdcentralen själv.

Flera av kvinnorna och männen noterade att romers renlighetsseder inte går ihop med äldreomsorgens verksamhet och att romska äldre inte är vana vid den mat som serveras i hemtjänsten. Flera kvinnor berättade att de känner äldre, särskilt de som inte talar svenska bra, som inte vill ha hjälp från flera olika hemtjänstpersonal. Istället skulle de vilja ha hemtjänst med hjälp av en anhörig som anställs av kommunen. Några män berättade att de försökt få nära släktingar att accepteras som hemtjänstpersonal men att kommunen motargumenterat förfrågan med invändningen att för nära släktingar inte är lämpliga. En kvinna beskrev att hon

själv inte har tid att bli anhängstöd för en släkting men att hon och hennes syskon frågat om kommunen kan anställa hennes bror som anhängstöd. Efter ett negativt besked från kommunen upplevde hon dock att kommunen tror att romska män inte skulle ta ett sådant ansvar för äldre släktingar om det gavs dem. Hon beskrev att romska män nuförtiden gör samma saker som kvinnor traditionellt gör, men att kommunen inte verkar lita på det.

5.3.3 Information om barn- och äldreomsorg

Männen ställde sig tvekan till om de har fått någon information om möjligheterna att få äldreomsorg för äldre släktingar. Kvinnorna besvarade frågan om var de får information om äldreomsorg skämtsamt och pekar ut en specifik stadsdelsförvaltning som särskilt bra när det gäller romsk äldreomsorg. Ett par kvinnor trodde att den nuvarande äldre generationen romer har bristande information om äldreomsorg, men att de som är lite yngre har bättre information och därmed bättre förutsättningar att få tillgång till omsorg när de blir äldre.

Med liknande mönster angav männen att de inte har fått information om att barn i barnomsorg kan få modersmålsstöd. Kvinnorna beskrev att det är svårt att få till, men de flesta av dem är medvetna om att möjligheten finns och flera av dem har också barn som fått modersmålsstöd i barnomsorgen.

5.4 UTBILDNING

Fokusgruppernas deltagare bestod av barn i olika åldrar, från barn i mellanstadiet till ungdomar som höll på att avsluta gymnasiet. Fokusgruppen med flickor var mycket kortfattad med korta svar och ofullständiga frågor. Det är viktigt att hålla i minnet när man läser redovisningen av innehållet.

5.4.1 Bemötande från skolpersonal och elever

Både pojkarna och flickorna svarade att de i huvudsak hade fått ett bra bemötande i skolan. Både flickor och pojkar beskriver att det är viktigt att gå i skolan för att man ska kunna få ett bra jobb. Två pojkar beskriver särskilt att det är för att man ska lära sig saker och att ha bevis på vad man kan, att det är bra för framtiden. De flesta, men inte alla barnen hade berättat att de var romer i skolan. En av de äldre pojkarna hänvisade att han inte hade berättat om sin identitet till att det var så hans föräldrar och äldre släktingar gjorde.

Ett par pojkar berättade att några lärare och elever varit nedvärderande mot romer. En kvinna upplevde att flera av hennes lärare var hårdare mot de romska barnen än mot andra elever. När hon senare gick i en klass med bara romska kvinnor upplevde hon att hon fick ett bättre

bemötande från skolan. Då blev hon bemött med respekt, på det sätt som lärarna i skolor bemötte alla andra elever. Pojkarna gav ett par exempel på när de blivit betraktade med misstänksamhet eller bli kallad för zigenare. Ett par andra pojkar beskriver att de alltid blev utpekade av lärarna om något dåligt hände i skolan. En av dem beskriver att han försökte få hjälp men att det var svårt att få den hjälp han behövde. De beskriver också liknande bemötande från andra elever. Båda har hört skämt om att ”zigenare är tjuvar” och att en del tjejer brukade gömma sina väskor när de romska pojkarna kom i närheten.

5.4.2 Motivation och information för att fortsätta studera

Grupperna beskrev att de hade lärare som motiverade dem att studera. En pojke beskriver att lärarna har försökt motivera honom att studera vidare på gymnasiet för att han då, enligt läraren, skulle undvika att ”bli som andra romer”. Ett par andra pojkar beskriver att lärarna försöker motivera dem att studera vidare hela tiden men att det ibland känns som att de bara gör det för att de måste, inte för att de bryr sig om hur det går för pojkarna.

En pojke har erfarenhet av en lärare som var särskilt bra och som brydde sig extra mycket och som hörde av sig till honom på fritiden för att säkerställa att pojken inte hade frånvaro från skolan. Två andra pojkar har slutat gå i skolan och har haft mycket frånvaro. En av dem beskriver att skolpersonalen pratade mycket med honom om hans frånvaro medan den andra pojken upplever att ingen skolpersonal pratade direkt med honom eller hans föräldrar om frånvaron utan att de hotade att anmäla hans frånvaro till socialtjänsten. Några av pojkarna som var lite äldre uppgav att de hade fått information om gymnasiestudier eller studier efter gymnasiet och har inget att anmärka på information. Information har kommit både från skolan och från släktingar. En av pojkarna tror att ingen gav honom information eftersom ingen trodde att han skulle vara intresserad av att studera vidare på gymnasiet. Flickorna fick inga frågor om information om fortsatta studier.

5.4.3 Tillgången till modersmålsundervisning

De flesta av barnen hade fått information om modersmålsundervisning, men inte samtliga. En av pojkarna som hoppat av skolan beskriver att han och hans föräldrar efterfrågat modersmålsundervisning. När han frågade varför andra elever, med andra modersmål fick tillgång till modersmålsundervisning men inte han fick han svaret att för få elever talar romska för att skolan ska kunna arrangera det. Några av barnen har fått modersmålsundervisning på en annan dialekt än den deras familj talar, vilket gjort det svårt att förstå eller att få användning för det. Vissa hade deltagit i modersmålsundervisning medan andra hade valt bort det efter att ha blivit tillfrågade. De pojkar som hade gått i modersmålsundervisning uttryckte att de tyckte att den var viktig.

5.4.4 Föräldrars möjlighet att få stöd till sina barn

Angående skolan beskrev föräldrar till barn som deltog i andra fokusgrupper än den om utbildning att de har svårt att få gehör för sina barns behov, till exempel genom att romska barn som har frånvaro eller är stökiga i skolan inte får hjälp utan att det avskrivs som en fråga om uppfostran. En kvinna beskriver att det krävs att romska föräldrar har god kunskap om lagstiftning och har god möjlighet att artikulera sina rättigheter på det svenska språket för att barnen ska få den hjälp de har rätt till i skolan. Romska barn vars föräldrar inte formulerar sina barns behov inför skolan riskerar att falla mellan stolarna. Hon upplever att barn som har behov av extra stöd riskerar att istället uppfattas som ”ännu ett stökigt romskt barn”. Kvinnan beskriver att skolpersonalens bemötande mot henne, som förälder, är personberoende, men att skolan ofta undviker att göra de utredningar som är nödvändiga.

5.5 VÅRD OCH HÄLSA

Männen och kvinnorna som deltog i fokusgrupperna om vård och hälsa vänder sig alla till vårdcentralen eller akutmottagningen om de eller deras anhöriga behöver vård. De var eniga i sina förväntningar på vården och formulerade förväntningarna tydligt; att få den hjälp de behöver. Ett par av kvinnorna relaterade också sina förväntningar på vården till sina rättigheter till vård i egenskap av att vara svenskar – att de ska bli omhändertagna som ”alla andra svenskar”. Ingen av dem som deltog i fokusgrupperna talar öppet om att de är romer i sin kontakt med vården, men ett par kvinnor och män noterade att det vet att faktorer som namn eller symboliska kläder gör att vårdpersonalen känner till det ändå.

5.5.1 Förväntningar och upplevelser av bemötande

Medan en majoritet av de deltagande kvinnorna beskrev sig ha fått den vård de förväntar sig beskriver flera av männen att vården inte motsvarat deras förväntningar. Männens beskrivningar handlade om att vårdpersonalens bemötande karaktäriserats av att de inte har lyssnat eller gett gehör för beskrivningar av symtom. I några fall hade männen upplevt sig bli förlöjligade eller förbisedda av vårdpersonal. Även några av kvinnorna nämnde upplevelser av bemötande som inte motsvarar deras förväntningar, men i jämförelse med männens beskrivningar dominerades dessa av frågor relaterade till tid för bemötande. Både männen och kvinnorna har erfarenhet av långa väntetider på akutmottagning innan de får hjälp, men kvinnorna betonar också långa väntetider för att få en remiss och korta besökstider på vårdcentraler som ett problem med bemötande. Enstaka kvinnor har också liknande erfarenheter som männen av att ha blivit förlöjligade av vårdpersonalen. Flera av kvinnorna beskrev bemötandet från vårdpersonalen som korthugget, att personalen inte lyssnar utan ge en snabb diagnos.

Männen beskrev vidare att vårdpersonalen blir sura om flera personer följer med den som söker vård, varför de försöker att undvika att framförallt ta med sina barn. Vårdpersonalens irritation upplevdes göra att de äldre inte vill att yngre släktingar ska följa med till sjukhuset, trots att det kan innebära att de inte förstår vad som sägs. Männen exemplifierade detta med att deras äldre släktingar bett dem vänta i bilen på parkeringen eller sagt åt dem att inte av rädsla för att inte få stanna kvar.

5.5.2 Strategier för att undkomma dåligt bemötande

Både kvinnorna och männen har vidtagit mer eller mindre medvetna strategier för att undvika dåligt bemötande inom vården, men ingen har valt att göra någon anmälning eller klaga om dåligt bemötande. Flera av dem har valt att söka sig vidare direkt till en akutmottagning för att undkomma en negativt bemötande hos vårdcentralen. Angående valet av akutmottagning uppkom diskussioner i grupperna om vilka sjukhus som är bäst för romer att gå till. Vissa sjukhus har bättre rykte för sitt bemötande än andra. Flera av männen, men ingen av kvinnorna, har valt att byta till en annan vårdcentral för att hitta en läkare som bemöter dem på vad de uppfattar är ett mer respektfullt sätt. En av männen beskrev bytet som lyckat och förbättrat tillgången till hälso- och sjukvård.

5.5.3 Språk som hinder i vården

Det mesta av informationen om vården ges muntligt, även om vårdcentralerna av männen också uppfattas förmedla mycket broschyrer. Både män och kvinnor beskrev information från vården, både vad gäller hur hälso- och sjukvårdssystemet fungerar och i den enskilda vårdsituationen, som ofta alltför kortfattad och snabb. En kvinna beskrev att vårdpersonalen inte förstår när de inte förklarar saker tillräckligt noggrant eller med ord som gör att andra än de själva förstår. Både kvinnorna och männen var eniga om att många äldre inte förstår det svenska språket lika bra som den yngre generationen och inte frågar om de inte förstår vad vårdpersonalen säger. Det ger upphov till missförstånd mellan vårdpersonalen och patienten. Ibland ber vårdpersonalen medföljande anhöriga att översätta till sina äldre, men en man anger att det är svårt att översätta till romanes då inte alla medicinska termer omfattas av språket.

Både kvinnor och män lyfte fram att det råder stor brist i tillgången till tolkar i det romska språket. Vissa män gick så långt som att säga att det inte finns romska tolkar att använda i relation till myndigheter, och underströk att det också är ett problem att så få romer jobbar i vården. Därför får de få romsktalande personer som jobbar i vården utstå mycket frågor från andra. Kvinnorna blev förvånade när en kvinna berättar att hon fick tillgång till tolk efter att hennes barnmorska frågat om hon ville ha det. Samtidigt betonade både män och kvinnor att de anser det vara märkligt att flera andra grupper, till exempel arabisktalande personer, verkar få tillgång till tolk.

6. Analys – hur görs kön i myndigheter och arbetsgivares bemötande av romer?

Som beskrevs i inledningen till denna rapport är syftet att genomföra en jämställdhetsanalys av myndigheter och arbetsgivares bemötande av romer. Forskning, tidigare statliga utredningar och Länsstyrelsens nulägesbeskrivning indikerar att romer förvägras sina rättigheter inom flera samhällsområden.

Analysen av bemötande grundar sig på Yvonne Hirdmans teorier om hur kön görs i sociala interaktioner genom att uppfattningar om kvinnligt och manligt hålls isär. Till vår analytiska hjälp öppnar vi upp för en intersektionell förståelse av att kön samspelar med andra maktordningar och tar hjälp av forskning om genus och jämställdhet inom berörda samhällsområden. Med hjälp av forskningen har vi kunnat identifiera likheter och skillnader mellan kvinnor och mäns upplevelser av bemötande.

6.1 KARAKTÄRISERING AV BRA RESPEKTIVE DÅLIGT BEMÖTANDE

Vi inleder analysen med att diskutera hur deltagarna i fokusgrupper framställer upplevelser av ett bra respektive ett dåligt bemötande. Syftet är att avgöra vilka likheter och skillnader som finns mellan kvinnors och mäns upplevelser av hur ett bra respektive dåligt bemötande ytrar sig.

I nästan alla fokusgrupper ges exempel på tillfällen då myndigheter och arbetsgivare bemött deltagarna på sätt som upplevts som bra respektive mindre bra. I vissa fall förekommer fall där deltagare uttryckligen upplevt sig bli trakasserade eller utsatta för öppen diskriminering. Framförallt beskriver deltagarna personliga möten med medarbetare på myndigheter eller med arbetsgivare, men även beskrivningar av skriftlig kommunikation berörs.

6.1.1 Upplevelser av bra bemötande

Beskrivningar av bra bemötande förekommer hos både kvinnor och män i nästan alla fokusgrupper. Gemensamt för kvinnor och män är att reflektionerna över vad som karakteriserar ett bra bemötande är betydligt färre och mindre välutvecklade än beskrivningarna av dåligt bemötande. Istället beskriver kvinnor och män bra bemötande i form av korta konstateranden av att myndighetens eller arbetsgivarens bemötande varit bra. Till exempel konstaterar alla kvinnor som tillfrågades om barnomsorgens bemötande av dem och deras barn att bemötandet varit bra, utan att diskutera vidare vad det innebär. Med liknande korta konstateranden beskriver både kvinnor och män i andra fokusgrupper att de har

erfarenheter av bra bemötanden från myndigheter och arbetsgivare. Till exempel upplevs det som positivt när arbetsgivaren är engagerad i arbete för att motverka diskriminering. Sådana exemplifierande konstateranden görs av både kvinnor och män när de beskriver erfarenheter av att bli bra bemötta av vårdpersonal som lyssnar till dem och tar deras ärende på allvar.

Både kvinnor och män ger också exempel på när liknande bemötande kan upplevas som både bra och dåligt. I vissa fall upplevs bemötande som bra när myndighetspersonalen eller arbetsgivaren är positivt nyfiken inför den romska identiteten men i andra fall upplevs frågor som påträngande. En man konstaterar att han upplevde bemötandet från sin chef som bra när chefen visade stort intresse för mannens kultur när mannen talade om att han var rom. Andra personer har inte upplevt att få frågor om den romska identiteten som lika positivt utan har tyckt att frågorna är påträngande och upplever att de grundar sig i fördomar om romer.

6.1.2 Upplevelser av dåligt bemötande

Inte heller beskrivningarna av vad som uppfattas vara dåligt bemötande är inom de flesta samhällsområden särdeles olika mellan kvinnor och män. Som framgår av kapitel 5 förekommer ett stort antal berättelser av tillfällen då kvinnor och män upplevt bemötandet från myndigheter och arbetsgivare som dåligt. För både kvinnor och män i samtliga fokusgrupper är beskrivningarna av bemötanden som uppfattats som sämre fler och mer utförliga än de bemötanden som uppfattats som bra. Även om majoriteten av berättelserna handlar om dåligt bemötande är diskussionen om Arbetsförmedlingens bemötande i fokusgruppen med arbetssökande den enda grupp där ingen kvinna eller man uppger sig ha blivit bra bemött.

En möjlig eller bidragande förklaring till skillnaden mellan antalet beskrivningar av bra respektive dåligt bemötande är att man kommer ihåg tillfällen då bemötandet upplevs som dåligt i större utsträckning. Tidigare studier av romers situation i förhållande till myndigheter bekräftar att romer historiskt varit utsatta för kontinuerlig och systematisk diskriminering. Om deltagarnas beskrivningar av upplevelser följer mönstret av myndigheter och arbetsgivares bemötande av romer skulle det betyda att sämre bemötanden faktiskt kan vara vanligare än bemötande som upplevs bra.

6.1.2.1 Bemötande i det personliga ärendet

Nedan diskuterar vi först bemötandet i situationer där deltagarna varit i personlig kontakt med myndigheter för att få tillgång till service. Sådana möten rör det personliga ärendet, såsom mötet med vårdpersonal för att få hälso- och sjukvård, med lärare för att få utbildning eller med arbetsförmedlare för att få hjälp i sitt arbetssökande.

Yttringar av ett dåligt bemötande

I flera fall av dåligt bemötande talar både kvinnor och män om att de inte blir lyssnade till utan blir bemötta med misstro från myndighetspersonal. Bemötandet från flera myndigheter beskrivs också som kortfattat, korthugget eller stressat. Sådana exempel finns från hälso- och sjukvården, i kontakten med socialtjänsten och i kontakten med arbetsgivare. I alla tre situationer har både kvinnor och män upplevt att de beskrivit sitt ärende men att den person som representerar myndigheten eller arbetsgivaren ignorerat dem eller inte tagit sig tid att lyssna.

Dåligt bemötande tar sig också uttryck i form av misstänkliggöranden. Deltagarna upplever att myndighetspersonal, arbetsgivare och arbetskamrater inte litat på dem eller misstänker att de ljugar eller överdriver. Även om beskrivningarna om misstänkliggöranden förekommer hos båda könen förekommer de något oftare hos män. Som nämndes i beskrivningen av hur ett bra bemötande kan yttra sig sammanfaller misstänkliggöranden i vissa fall med att personerna får frågor om sin romska identitet och den romska kulturen på ett sätt som inte handlar om ett positivt intresse.

Ett annat uttryck för dåligt bemötande, som också förekommer hos både kvinnor och män men som är vanligare hos kvinnor, är beskrivningar av långa väntetider. Flera kvinnor berättar att de upplever att de, i egenskap av att vara romer, får vänta längre tid än andra patienter innan de får komma i kontakt med läkare. En kvinna berättar att alla patienter som ”ser ut att vara utlänningar” får vänta längre än de som ”ser svenska ut”.

Upplevelser av trakasserier och öppen diskriminering

I tillägg till dessa uttryck för dåligt bemötande förekommer berättelser om att både kvinnor och män upplever sig blir utsatta för vad de själva kallar trakasserier eller öppen diskriminering. Det enda området som ingår i fokusgruppernas tematiska områden där samtliga svarar att de inte varit utsatta för något de själva benämner trakasserier eller diskriminering är barnomsorgens bemötande med deltagande kvinnor.

Ingen av dem som uppger att de blivit trakasserad eller diskriminerad tror sig ha blivit det endast på grund av sitt kön. Alla berättelser om trakasserier eller diskriminering handlar istället om att personerna är romer eller på grund av sin hudfärg. Några av männen upplever att de dubbeldiskrimineras av socialtjänsten och barnomsorgen på grund av att de är *både* romer och män, något som diskuteras vidare i avsnitt 6.6.

Utöver detta syns inga systematiska skillnader mellan kvinnors och mäns berättelser av utsatthet för trakasserier och diskriminering. Männen ger fler och mer utförliga beskrivningar som de själva benämner som diskriminering och trakasserier än kvinnorna. Exempelvis

berättar en man att han blev avskedad efter att ha talat om på sin arbetsplats att han är rom och en annan att han blivit förlöjligad av vårdpersonal på en vårdcentral. Skillnaderna i utförliga beskrivningar av vad deltagarna själva benämner som diskriminering och trakasserier kan bero på att moderatorerna för de olika grupperna ställt olika många följdfrågor. Både män och kvinnor ger exempel på hur de har upplevt sig bli trakasserade eller utsatta för diskriminering inom andra samhällsområden än de som berörs i fokusgrupperna. En kvinna beskriver exempelvis att hon blivit utsatt för diskriminering när hon besökte en restaurang där hon förvägrades servering. En annan kvinna beskriver att hon blivit trakasserad och hotad av en annan boende i tvättstugan vid sitt hem.

6.1.2.2 Informationsförmedling om myndighetssystem

Nedan diskuterar vi hur bemötandet yttrar sig i sammanhang där myndigheter förmedlat information om hur myndigheternas system för service till medborgare är uppbyggt och hur medborgare kan navigera i dem. Det gäller exempelvis situationer där vårdpersonal förmedlar information om hälso- och sjukvårdssystemets olika instanser, skolpersonal informerar elever om möjligheterna till vidareutbildning, kommunen förmedlar information om barn- eller äldreomsorg eller Arbetsförmedlingens information om hur man går tillväga för att söka ett arbete via dem.

Under fokusgrupperna tillfrågades deltagarna om den information de fått från relevanta myndigheter inom det området fokusgruppen berörde. I likhet med de övriga berättelserna om bra och dåligt bemötande skiljer sig berättelserna endast undantagsvis mellan män och kvinnor. Däremot finns relativt tydliga skillnader i hur information från olika myndigheter upplevs av deltagarna.

Diskussionerna i grupperna handlar dels om vilken information myndigheterna kommunicerar och dels på vilket sätt myndigheterna förmedlar informationen till medborgare i allmänhet, och i flera fall till romer i synnerhet. Till största del beskrivs muntlig förmedling av information till deltagarna i fokusgrupperna, även om framförallt männen konstaterar att de ibland känt sig utelämnade till information i broschyrform trots att de mött personal. Det gäller inte minst Arbetsförmedlingen och inom hälso- och sjukvården. Trots att deltagarna anger att de inte fått ordentlig information om hur hälso- och sjukvårdssystemet fungerar har alla deltagare god kunskap om var de ska vända sig. Motsvarande goda kunskapsläge råder däremot inte för de personer som söker ett arbete, då de flesta av deltagarna beskriver att de inte fått god information om hur Arbetsförmedlingen fungerar eller hur man söker ett arbete. Det bidrar till att deltagarna ställer till sig tveksamma till Arbetsförmedlingens möjligheter att hjälpa dem i arbetssökandet.

Mer begränsade beskrivningar framkommer om tillfällen där medborgaren inte möter personalen direkt, till exempel kommunens information om barn- eller äldreomsorg, information eller generell information om hur hälso- och sjukvårdssystemet är uppbyggt. Då begränsar sig diskussionerna till konstateranden om huruvida deltagarna mottagit information eller inte. Medan kvinnorna beskriver att de har fått information om barn- och äldreomsorg beskriver männen att de inte har fått information om detta.

6.2 MYNDIGHETERNAS BYRÅKRATISKA SPRÅK

Oavsett var mötet mellan deltagare och myndighet sker beskriver flera av deltagarna att det språk som används av myndigheter spelar roll för bemötandet. Ofta är myndigheternas språk svårförståeligt och byråkratiskt. Även när andra aspekter av bemötandet, som kroppsspråk och inställning till medborgaren, uppfattas som bra verkar kommunikationsstilen bidra till att myndigheters bemötande upplevs som dåligt. Det gäller inte minst inom hälso- och sjukvården, där språket upplevs som krångligt och bemötandet som korthugget, och hos socialtjänsten, som beskrivs använda ett byråkratiskt språk. En kvinna berättar att vårdpersonalens språk ibland är så komplicerat att det skulle behövas en särskild typ av tolk för att säkerställa att patienterna förstår personalen. En annan kvinna beskriver att tjänstemännen på myndigheter inte heller verkar bry sig om huruvida medborgaren har förstått vad de sagt. En man konstaterar att han har fått brev från Arbetsförmedlingen som han inte förstod innebörden av och inte fick hjälp att tolka.

Det bemötande som deltagarna pekar ut som dominerande hos myndigheter som Arbetsförmedlingen och i hälso- och sjukvården överensstämmer med det som forskning om genus och kommunikation förknippar med manligt språk⁶¹, vilket indikerar att myndigheternas personal gör kön i bemötandet av medborgare. Forskningen har konstaterat att vad som uppfattas som kvinnligt respektive manligt språk följer samma ojämlikhetsmönster som övriga samhället. Språk som förknippas som manligt värderas högre än språk som beskrivs som kvinnligt. Att vara korthuggen och byråkratisk uppfattas av deltagarna, i linje med forskningen, som att myndighetspersonalen sätter sig i en hierarkisk ställning till medborgaren. Att sätta sig i en hierarkisk ställning till den man talar med betraktas som en manlig kommunikationsstil⁶². Genom att använda en manlig kommunikationsstil upplever deltagarna, också i linje med forskningen, att myndigheten tar sig rätten att avgöra gränserna för dialogen och att avsluta den när en anser den vara avklarad. I kontrast kan ställas de karaktärsdrag som uppfattas som

⁶¹ Weatherall 2002

⁶² Mral 1999

typiskt kvinnliga, såsom att i samförstånd säkra att mottagaren har kunnat tillgodogöra sig informationen.⁶³

6.3 FÖRVÄNTNINGAR OCH FÖRTROENDE – BRA BEMÖTANDE SOM ETT INDIVIDUELLT UNDANTAG

Som vi beskrivit ovan berättar deltagarna i fokusgrupperna om bemötande som upplevs som särskilt bra eller särskilt dåligt. Beskrivningarna av upplevelser av dåligt bemötande dominerar över beskrivningarna av bra bemötande. Eftersom det är sannolikt att upplevelserna av ett bemötande påverkas av individens förväntningar diskuterar vi nedan hur deltagarna förväntar sig att bli bemötta av myndigheter och arbetsgivare.

6.3.1 Systematiskt dåligt bemötande och individuella undantag

Tidigare studier bekräftar att många romer har lågt förtroende för myndigheter, vilket skulle kunna förklara varför kvinnor och män i fokusgrupperna är samstämmiga om att ha låga förväntningar av myndigheter. Endast inom hälso- och sjukvården uppger kvinnor och män enhälligt att de förväntar sig att få den hjälp de behöver när de vänder sig till myndigheten. Ett annat exempel på samhällsområde där deltagarna anger att de haft positiva förväntningar är i arbetslivet. Både kvinnor och män beskriver att de först haft förväntningar om att Arbetsförmedlingen skulle hjälpa dem att få ett arbete, men att detta i majoriteten av deltagarnas fall inte gått som de tänkt.

Gemensamt för kvinnor och mäns berättelser av erfarenheter av bemötande som upplevts som dåligt är att de sällan verkar uppfattas som unika händelser varken för individen eller för romer. Exempelen på dåligt bemötande framställs vara del av ett mer systematiskt beteendemönster eller systematiska fördomar antingen specifikt mot romer eller utifrån att deltagarna upplever sig avvika från något som beskrivs som ”svenskheter”. Några av deltagarna påtalar deras rättigheter som svenska medborgare men tydliggör att de, som romer, uppfattas annorlunda än ”andra svenskar”. Upprepade upplevelser av dåligt bemötande förstärker en redan existerande bild av systematiskt dåligt bemötande. Upplevelserna av bemötande sammanfaller med ett inom flera samhällsområden lågt förtroende för myndigheter. Resultatet att personer som upplevt sig utsatta för diskriminering har ett lägre förtroende för samhälleliga institutioner ligger i linje med forskning⁶⁴.

⁶³ Nordenstam 2003

⁶⁴ Statens folkhälsoinstitut 2010

I linje med att berättelserna om dåligt bemötande är fler än de om bra bemötande förklarar deltagarna exemplen på bra bemötande som undantag från det systematiskt dåliga bemötandet. Undantagen hänvisas till specifika medarbetare vid myndigheter. Medarbetarna beskrivs avvika från annan personal genom att ha mindre fördomar än andra. Som exempel beskriver kvinnor och män hur de besökt flera olika vårdcentraler innan de träffat en specifik läkare som hjälpt dem eller att de under sin skoltid mött enstaka bra lärare som förstått deras situation. Ytterligare ett exempel på undantag från vad som upplevs vara ett systematiskt beteendemönster kommer från en man som beskriver en specifik arbetsförmedlare som visat stort positivt intresse och gett honom ett bra bemötande och hjälp efter att han fått reda på att mannen är rom. Den specifika arbetsförmedlaren bemötande med att visa nästintill överdrivet intresse för den enskilde är inte helt ovanligt, sett till forskning. Forskning har visat att det är relativt vanligt att överkompensera mötet med personer som riskerar att diskrimineras för att själv undkomma risken att diskrimineras. Forskningen visar också att sådant beteende inte är någon garant mot diskriminering.⁶⁵

6.3.2 Ömsesidigt låga förväntningar – om motivationen att studera

Resultaten som beskrivs ovan tyder på att upprepade upplevelser av dåligt bemötande förstärker ett redan lågt förtroende för myndigheter. Även om vi inte kan avgöra i vilken grad upplevelser av dåligt bemötande handlar om trakasserier eller diskriminering pekar vissa resultat mot att de låga förväntningarna hos romer är ömsesidiga med myndighetspersonalens förväntningar.

Ett sådant exempel kommer från utbildningsområdet där både flickor och pojkar anger att skolpersonalen försökt motivera dem att studera vidare antingen på gymnasiet eller i eftergymnasiala studier. Däremot har inte alla pojkar fått information om valet att studera vidare, vilket en pojke uttryckligen tror beror på att ingen förväntade sig att han skulle göra det. Både pojken och skolan verkar alltså ha låga förväntningar vad gäller pojkens motivation och studieresultat. Pojkens upplevelser av att ingen förväntar sig att han ska vara intresserad av att studera ligger i linje med forskningens resultat om hur flickors och pojkars skolresultat värderas på olika sätt och med olika krav och förväntningar⁶⁶.

Såväl internationell som svensk forskning har indikerat att skolan har feminiserats⁶⁷ och blivit kvinnligt könsmärkt. En svensk studie har påvisat att pojkar i en skola där de inte förväntas vara lika intresserade av studier som tjejerna upplever, oavsett skolresultat, att skolan inte är

⁶⁵ Neergaard 2006

⁶⁶ Sandell 2007

⁶⁷ Arnot & Mac an Ghail 2006

”deras grej”.⁶⁸ En forskare konstaterar att det är ett problem att skolan inte tycks sörja för att både flickor och pojkar har samma möjlighet att uppnå skolframgång. Historiskt sett har flickor och pojkars skolframgång tillskrivits olika egenskaper; medan pojkars skolframgång tillskrivs egenskaper hos dem själva har deras sämre prestationer tillskrivits yttre omständigheter, till exempel pedagogik, lärare eller läromedel, medan det för flickor varit tvärtom.⁶⁹

Förutom den enskilda pojken anger flera av de deltagare i studien som är föräldrar till barn i skolålder att skolan inte tar ansvar för romska elever. Som exempel nämner de att skolan inte tycks reagera på romska pojkars frånvaro utan bortförklarar den som beroende på romsk uppfostran, vilket även nämnts i tidigare studier⁷⁰. Eftersom flickor som deltagit i studien inte tillfrågats om information eller motivation för vidare utbildning är det svårt att svara på om pojkarnas och flickornas situation skiljer sig åt. Samtidigt indikerar pojkens och föräldrarnas utsagor att pojkarnas situation är särskilt utsatt och att skolan inte bidrar till att motivera pojkarna till studier utan snarare riskerar att befästa en stereotyp tolkning av pojkars skolresultat.

6.4 FÖRHANDLING OM DEN ROMSKA IDENTITETEN I BEMÖTANDET

I de flesta fall beskrivna förklarar deltagarnas det upplevda dåliga bemötandet med systematiska beteendemönster uppbyggda av implicita fördomar hos myndighetspersonal eller arbetsgivare. Implicita fördomar innebär att deltagarna upplever att de har blivit illa bemötta på grund av sin romska identitet även om det inte varit uttalat av myndighetspersonalen. I vissa fall är fördomarna mer explicita och uttrycks mot både kvinnor och män som negativa kommentarer om romer på arbetsplatser.

I flera av fokusgrupperna diskuteras i vilken mån myndigheter och arbetsgivare har vetskap om att de personer de möter är romer eller inte. Utifrån ett diskrimineringsperspektiv är frågan om myndighetspersonal eller arbetsgivare har vetskap eller inte om att den person de möter är rom avgörande för vilka fördomar som förklarar dåligt eller bra bemötande.

⁶⁸ Härnsten et al 2005

⁶⁹ Sandell 2007

⁷⁰ Dimiter-Taikon & Rodell Olgaç 2013

I flera av fokusgrupperna, och inte minst i de som berör arbetslivet, diskuteras valet att berätta för arbetsgivare och myndigheter att man är rom. Bland deltagarna finns både kvinnor och män som valt att berätta och de som valt att inte berätta om sin romska identitet på sin arbetsplats eller i mötet med myndigheter. Oavsett om deltagarna valt att berätta om sin romska identitet eller inte tyder berättelserna på att både kvinnor och män ständigt tvingas förhålla sig till sin romska identitet i mötet myndigheter eller arbetsgivare. Eftersom personen i varje möte tar ställning till att berätta eller inte berätta blir den romska identiteten föremål för förhandling i varje möte med myndighet eller arbetsgivare. Den romska identiteten och rädslan för om eller hur andras vetskap om den kan påverka bemötande finns därmed hela tiden i bakhuvudet. Hos de som valt att inte berätta om sin romska identitet tycks *förväntat* dåligt bemötande eller diskriminering betraktas som ett ständigt hot. Priset för inkludering gör att de upplever sig vara tvungna att avsäga sig sin identitet.

Bland deltagarna finns de som uppger sig ha eller som blir beskrivna av övriga deltagare som innehavare av särskilda attribut eller symboler, till exempel klädsel eller namn, som ”avslöjar” för myndighetspersonal eller arbetsgivare att de är romer. Både kvinnor och män beskrivs kunna vara bärare av romska namn eller kläder som kan ”avslöja” dem. När det gäller klädsel pekas emellertid kvinnors klädsel ut som en stark signal. Det gäller särskilt kvinnors traditionellt finsk-romska kläder. Till skillnad från de personer som ständigt behöver ta ställning till att berätta eller berätta om sin romska identitet har de personer som bär ”avslöjande” signaler ingen möjlighet att välja när de ska visa eller inte visa identiteten. Samtidigt behöver de inte ständigt ta ställning till att avsäga sig identiteten. Resultaten av fokusgrupperna ger dessvärre inga svar på i vilken utsträckning det påverkar myndigheters bemötande av romska kvinnor och män.

6.5 SPRÅKETS OCH KULTURENS ROLL I BEMÖTANDET

I flera fokusgrupper diskuteras språkets och kulturens roll för myndigheter och arbetsgivares bemötande. Diskussionerna om språk kretsar kring äldre romers kunskaper i det svenska språket och yngre romers kunskaper i romanes. Fokus ligger på att språket och kulturen spelar roll för möjligheten att få sina rättigheter uppfylla.

6.5.1 Modersmålsstöd och modersmålsundervisning

Under fokusgrupperna diskuteras tillgången till modersmålsundervisning och modersmålsstöd i olika stadier av barns utbildning. Medan männen uppger att de inte har fått information om möjligheterna för barn i barnomsorg att få tillgång till modersmålsstöd uppger de flesta av kvinnorna att de fått det.

Däremot uppger både kvinnor och män att det inte alltid är lätt att få tillgång till stödet, vilket många tror beror delvis på bristande tillgången till lärare. I flera fall ger kvinnor exempel på att skolor bortförklarat tillgången till modersmålslärare med att den romska minoriteten är för liten för att motivera att modersmålsstöd ska anordnas. Både kvinnor och män ger exempel på att barnen fått tillgång till modersmålsundervisning men att det ibland skett på en dialekt som skiljer sig från familjens, varför barnen inte finner den användbar. Även de flesta barn som deltar i fokusgrupperna om utbildning har fått information om modersmålsundervisning och vissa av dem har deltagit i undervisningen.

6.5.2 Äldres tillgång till adekvat vård

För äldres del beskriver deltagare i såväl grupperna om vård och hälsa som grupperna om social omsorg att det råder brist i tillgången till vad som upplevs vara adekvat hälso- och sjukvård och social omsorg om äldre romer.

6.5.2.1 Äldres kunskaper i det svenska språket

En viktig förklaring till varför det anses vara svårt att få tillgång till adekvat hälso- och sjukvård och omsorg beskrivs vara att kunskaperna i det svenska språket hos framförallt deltagarnas äldre släktingar gör att de behöver tillgång till vård och omsorg på andra språk än svenska. Flera deltagare beskriver att de äldre förlorar sina kunskaper i det svenska språket. Några deltagare har föräldrar som fått omsorg på ett annat språk än svenska och romanes. Ingen av dem har erfarenhet av omsorg på romanes i andra former än anhörigstöd.

Deltagarna beskriver att det är svårt, eller omöjligt, att få tillgång till tolk i hälso- och sjukvården och att bristen i tillgång till omsorg på romanes är så stor att släktingar tvingas ta hand om de äldre själva. Vissa av deltagarna tror att den kommun de bor i förväntar sig att de ska fortsätta ta hand om sina äldre släktingar själva eftersom ”romer alltid har gjort det”. Flera av deltagarna beskriver att den bristande tillgången till tolk riskerar att försämra vården även i de tillfällen där de själva följer med sina anhöriga. En man uppger att vårdpersonalen uppmanat honom att själv säkerställa att hans mor förstått det vårdpersonalen förklarat, vilket han beskrev som svårt. Särskilt svårt säger han att det varit flera av de ord som används i vården inte finns på romanes och därför är svåra att översätta. Förutom att kvinnorna lider större språkförbistringar än männen indikerar Länsstyrelsens nulägesbeskrivning att männen blir lyssnade till i högre utsträckning än kvinnorna.

6.5.2.2 Omsorgens bristande kunskap om romsk kultur

Även kulturella aspekter av bemötandet i hälso- och sjukvård och omsorg lyfts fram, både för äldre kvinnor och för äldre män. Deltagarna beskriver att romers renlighets seder gör att de äldre behöver omsorg som tar kulturella aspekter i beaktande. Av samma anledning bekräftar

fokusgrupperna resultatet från Länsstyrelsens nulägesbeskrivning genom att peka ut äldre romska kvinnor som en särskilt utsatt grupp när det gäller tillgången till adekvat vård och omsorg. Särskilt äldre kvinnor behöver vård i enlighet med den romska kulturen. Som exempel på omsorg som ligger i linje med den romska kulturen nämns att det är oacceptabelt att en manlig vårdare tvättar en romsk kvinna.

Majoriteten av forskningen om genus i vård och omsorg i Sverige rör etablerade relationer mellan vårdgivare och vårdtagare. Forskningen indikerar att kön har betydelse i omsorgsrelationer inte minst genom att kön har ett symboliskt värde för uppfattningar om kvalitet.⁷¹ Resultaten av denna studie indikerar att omsorgsrelationer ofta inte hinner etableras eftersom de äldre romerna, i brist på omsorg i offentlig regi som upplevs adekvat, utelämnas till släktingarnas omsorg. Å ena sidan reproduceras då inte föreställningar om kön i en omsorgsrelation mellan brukare och vårdpersonal eftersom de äldre inte får tillgång till omsorg i offentlig regi. Å andra sidan utgör föreställningar om manligt respektive kvinnligt en av anledningarna till att särskilt äldre romska kvinnor riskerar att inte få tillgång till offentligt organiserad vård. I de fall att kvinnorna inte får tillgång till omsorg på grund av att de inte accepterar en manlig vårdare (eller sjukvårdspersonal) reproduceras den utsatthet som romska kvinnor står inför eftersom grunden till beslutet ligger i hennes bild av kvalitet.⁷²

6.6 FÖRÄLDRAROLLEN I BEMÖTANDET

I flera av fokusgrupperna diskuteras rollen som förälder i förhållande till barnomsorg, skola och socialtjänsten. Medan kvinnorna beskriver relationen till barnomsorgen som okomplicerad uppfattar männen att de blir sämre bemötta. Både kvinnor och män upplever det svårt att säkerställa goda relationer med skolan och socialtjänsten.

6.6.1 Föräldraskapet och barnomsorgen

Som nämndes ovan beskriver kvinnorna att de fått ett i huvudsak bra bemötande från barnomsorgen. Flera av männen ger en annan bild av barnomsorgens bemötande då de beskriver att de sällan kontaktas av barnomsorgen i frågor som rör deras barn. Männen berättar att barnomsorgen sällan ringer till dem utan att de istället i första hand ringer till mamman. Flera av männen reagerar på att barnomsorgen ringer mamman och upplever att deras

⁷¹ Storm 2008

⁷² Lill 2007

föräldraskap inte räknas i lika stor utsträckning som kvinnornas. Några av dem tror att det beror på att barnomsorgen inte litar på att romska män vill eller kan ta ansvar för sina barn.

Forskning om utvecklingen av barnomsorgen i Sverige indikerar att den förbättrade tillgängligheten till barnomsorg genom åren har bidragit till att kvinnors och mäns ställning och roller i samhället och i hemmet har ifrågasatts.⁷³ Samtidigt som männen beskriver att de upplever sig bli betraktade som sekundära föräldrar ger några män också exempel på deras föräldraskap värderas högre än kvinnornas i de fall det erkänns, till exempel genom att de får beröm när de visar engagemang för sina barn. När papporna tar hand om barnen verkar det uppfattas som något extraordinärt, något utöver det vanliga. Männen beskrivningar av bemötandet från barnomsorgen tyder på att deras föräldraskap uppfattas som sekundärt i relation till kvinnornas och att barnomsorgen ser kvinnorna (mammorna) som huvudansvariga för omsorg om barn. Liknande beskrivningar framkommer i relation till äldreomsorg, då både män och kvinnor ger exempel på tillfällen då de upplevt att romska män inte uppfattats vara lämpliga att ta hand om äldre släktingar. Barnomsorgen upprätthåller på så vis en stereotyp bild av föräldraskap och äldreomsorgen en stereotyp bild av omsorg som något typiskt kvinnligt. Båda ageranden kan betraktas som tydliga exempel på Hirdmans förståelse för hur kvinnlighet och manlighet hålls isär genom platser och samhällsområden. Med grund i en stereotyp förståelse av att kvinnor ansvarar för barn, omsorg och hem⁷⁴ hålls de isär från mannens roller.

6.6.2 Socialtjänstens bemötande

Precis som i Länsstyrelsens nulägesbeskrivning berättar både kvinnor och män i framförallt grupperna som rör social omsorg om kontakten med socialtjänsten. Även om både kvinnor och män lyfter fram kontakten med socialtjänsten som särskilt problematisk ligger olika frågor i förhållande till föräldrarollen i fokus för det bemötande som kvinnorna respektive männen lyfter fram. Medan kvinnorna särskilt understryker problem i förhållande till omplacering eller omhändertagande av barn berättar män om omhändertagande av barn eller vårdnadstvister. Även om kvinnorna och männen nämner olika frågor är det svårt att säga huruvida det har något samband med hur kön görs i bemötandet av romska kvinnor och män eller om det snarare är ett uttryck för situationer där både romska kvinnors och romska mäns roller som föräldrar ifrågasätts.

Både kvinnorna och männen beskriver nämligen situationer där socialtjänsten inte lyssnar på deras argument och ifrågasätter deras och barnens romska identitet. I både situationer där kvinnorna berättar om omplacering av barn och där män berättar om omhändertagande av

⁷³ Tallberg Broman 2009

⁷⁴ Björk, Björnberg & Ekbrand 2013

barn eller vårdnadstvister ges exempel på hur socialtjänsten insinuerat att det vore bättre för barnen att inte ta del av föräldrarnas romska identitet. Både kvinnor och män har fått frågor om de verkligen ”vill göra romer av barnen”, där den romska identiteten förutsätts vara något negativt. Av berättelserna att döma verkar det bemötande som deltagarna upplever sig få hos socialtjänsten vara kopplad till deras romska identitet snarare än att den skulle vara könad.

Samtidigt upplever männen att socialtjänsten tar parti för mamman i ärenden som rör omhändertagande av barn eller vårdnadstvister. Flera av männen tror att det är grundat i fördomar om romska män som mer aggressiva än andra män, som att de varken skulle vilja eller vara kapabla att ta hand om barn. I detta avseende uttrycker männen att de får ett sämre bemötande än kvinnorna. Kvinnorna tillfrågas inte om huruvida de upplever att de får ett bättre eller sämre bemötande än männen. Även kvinnorna upplever att de får ett dåligt bemötande av socialtjänsten, om än med koppling till andra ärenden. I tillägg till frågor som rör omplacering av barn i familjehem beskriver ett par av kvinnorna även svårigheter att ha kontakt med socialtjänsten i fall som rör anmälan om våld i nära relationer. Kvinnorna beskriver att många romska kvinnor väljer att inte anmäla våld eftersom det skapar svårigheter i förhållande till den egna familjen men att socialtjänsten inte ger ett bra bemötande i de fall kvinnan inte vill anmäla våld.

6.7 HANDLINGSSTRATEGIER SOM KONSEKVENNS BEMÖTANDE, TRAKASSERIER ELLER DISKRIMINERING

Flera deltagare beskriver hur de agerat på upplevelser av dåligt bemötandet, trakasserier eller öppen diskriminering. Många av dem beskriver hur de själva agerat för att hantera problemen. Flera av dem har som en konsekvens av händelserna mer eller mindre medvetet utarbetat strategier för att ta sig an eller ta sig ur situationen. Handlingsstrategierna är nästintill uteslutande ökönade och återfinns hos såväl kvinnor som män.

En av de strategier som diskuterades mest var olika sätt att hantera identiteten som rom. Undantaget från den regeln var att en av pojarna i fokusgruppen om utbildning inte berättade om sin identitet för att äldre generationer i familjen inte gjorde det. Det fanns skillnader mellan olika grupper i hur stora möjligheter deltagarna upplevde att de hade att undvika att identiteten som rom blev känd. Männen i gruppen med arbetssökande pratade om namn som identitetsmarkör, speciellt i kontakt med myndigheter där tjänstemännen upplevdes känna till vanliga romska namn. Flera av kvinnorna i gruppen för anställda bar den traditionella klädedräkten för finska romer och blev identifierade som romer på grund av det.

De som inte uppfattade att de genast identifierades som romer valde i många fall att inte berätta om det, åtminstone i första kontakten med nya personer. Deltagarnas val att inte berätta att man är rom byggde på egna och andras erfarenheter av fördomar och öppen diskriminering. Risker eller rädslan för att få ett dåligt bemötande gör att man undviker att säga att man är rom. Det fanns exempel från både män och kvinnor på att få frågor om sin härkomst baserat på utseende. Det hade lett till att flera hade utvecklat strategier med olika ursprung som de brukade ange. En kvinna i gruppen med anställda lyfte det problematiska i att känna sig tvungen att ange ett ursprung hon inte har i och med att det kunde innebära frågor om och på det tillhörande språket. En av de anställda männen problematiserade också valet att ange ett annat ursprung då han menade att samtidigt som han antog att han skulle få en sämre behandling som rom ledde andra strategier till misstro som också var negativ.

Deltagarna hade utarbetat strategier för att hantera att identiteten har blivit eller kan bli känd. Såväl kvinnor som män kände sig tvungna att förhålla sig till fördomar om romers pålitlighet, förmåga och ambitioner. Sådana frågor diskuterades av båda grupperna med anställda och i gruppen med arbetssökande kvinnor. De beskrev hur det gav dem en känsla av att vara tvungna att bevisa sin förmåga och etablera ett starkt förtroende med personer de mötte i arbetet för att försäkra sig mot att inte bli föremål för fördomar om identiteten blev känd. Både män och kvinnor hade upplevt hur personer de mötte gjorde undantag från sina fördomar om romer för dem efter att de hade berättat om sin identitet. Att kompensera genom att visa sig extra duktig och pålitlig användes också som strategi när identiteten redan var känd, av rädsla för att uppfylla fördomar, men också för att de upplevde sig var extra noga granskade av arbetsgivare och arbetskamrater.

I grupperna med arbetssökande upplevde både män och kvinnor att de bemöttes med ett oförstående och med väldigt begränsat stöd som inte fyllde deras behov. Samtidigt hade de behov av stöd i arbetssökandet, konkreta exempel som gavs var att skriva CV och förstå kommunikationen från arbetsförmedlingen. Både kvinnor och män kompenserade genom att ta reda på information och söka arbete på egen hand och kombinerade detta med att söka hjälp av personer som de kände för att kompensera för bristen på stöd.

En av de vanligaste strategierna som nämndes i förhållande till hälso- och sjukvården var att undvika de institutioner där det deltagarna upplevde att det fanns en stor risk för diskriminering, det vill säga en stark förväntad diskriminering. Såväl kvinnor som män angav att de valt att söka sig direkt till en akutmottagning istället för att försöka få hjälp vid en vårdcentral. Flera av männen beskrev att de bytt vårdcentral men fått leta länge för att hitta en läkare som förstod dem. Några av kvinnorna indikerade att de helt enkelt struntat i att söka vård trots att de upplevde sig behöva den, eftersom det var så svårt att få hjälp.

Ett fåtal exempel på att säga till om eller anmäla diskriminering togs upp i fokusgrupperna. En av pojkarna i gruppen som handlade om utbildning hade fått hjälp av en lärare efter att han sagt till om trakasserier från andra barn. De vuxnas erfarenheter av att säga till och anmäla diskriminering var däremot negativa. Det var också bara i grupperna om utbildning med yngre där detta togs upp som en strategi för att hantera dåligt bemötande, då speciellt genom att prata med en lärare eller annan personal på skolan.

7. Diskussion, slutsatser och vägar framåt

Analysen bekräftar resultat från tidigare forskning som visat att romer ständigt måste ta ställning till sin romska identitet i mötet med majoritetssamhället. Den förhandlas i varje möte med myndighetspersonal, arbetsgivare eller arbetskamrater. Nedan diskuterar vi och presenterar slutsatser av analysen samt ger förslag till hur myndigheter och arbetsgivare kan säkerställa ett jämställt bemötande som bidrar till att uppfylla romers rättigheter. Förslagen till vidare insatser har diskuterats med referensgruppen med romska företrädare.

7.1 DISKUSSION OCH SLUTSATSER

Majoriteten av berättelserna i denna studie bekräftar de erfarenheter av systematiskt dåligt bemötande mot romer som påtalats i tidigare studier. Många av berättelser från fokusgrupperna överensstämmer med de som återges i exempelvis länsstyrelsens nulägesbeskrivning och i regeringens vitbok. Risken att bli dåligt bemött om man avslöjar att man är rom gör att deltagarna i fokusgrupperna ständigt tvingas förhandla sin romska identitet. Många väljer att avsäga sig sin romska identitet i mötet med myndigheter eller arbetsgivare.

Kvinnornas och männens berättelser om myndigheter och arbetsgivares bemötande pekar mot att kvinnor och män i de flesta fall bemöts på liknande sätt, eller sätt som upplevs lika av kvinnor och män. Eftersom skillnaderna i berättelserna i de flesta fall är större mellan olika kvinnor eller olika män än mellan gruppen kvinnor och gruppen män, kan få av dem förklaras av skillnader mellan kvinnor och män. Resultaten indikerar att inte allt bemötande av romer är könat. Även om majoriteten av upplevelserna av bemötande som återgivits i fokusgrupperna inte är könade identifieras följande situationer då ansvariga myndigheters bemötande av romer tyder på att romska kvinnor och män får sina rättigheter uppfylla i olika stor utsträckning:

- **Barnomsorg:** Papporna i fokusgrupperna upplever att deras föräldraroll ifrågasätts i den kommunala barnomsorgens bemötande utifrån en stereotyp uppfattning av mamman som den primära föräldern. Barnomsorgen befäster en stereotyp bild av könsroller.
- **Sjukvård och omsorg om äldre:** Både äldre romska kvinnor och äldre romska män har bristande tillgång till den sjukvård som landstingen ansvarar för och den omsorg som anordnas i kommunal regi, men den bristande tillgången påverkar romska kvinnor och män på olika sätt:
 - **Kvinnor:** Äldre romska kvinnornas situation är särskilt utsatt när de på grund av språkliga och kulturella anledningar inte får tillgång till adekvat

sjukvård eller äldreomsorg. Särskilt tydliga är bristerna i tillgången till hemtjänst.

- **Män:** Kommunalt ansvariga för äldreomsorg upplevs befästa en stereotyp bild av könsroller och en bild av romska män som aggressiva och olämpliga att ansvara för omsorg om äldre när de nekar romska män ansvar för anhörigstöd.
- **Skola:** Skolan brister i att motivera unga pojkar till att studera, baserat på ett ömsesidigt lågt förtroende för varandra hos pojken och skolan. Skolan reproducerar därmed stereotypa föreställningar om flickors och pojkars skolresultat och motivation.

Kvinnor och män lyfter fram som särskilt viktiga i förhållande till socialtjänsten. Både kvinnor och män upplever relationen till socialtjänsten som problematisk och pekar ut situationer som rör omhändertagande av barn som särskilt komplicerade. Därutöver diskuterar kvinnorna frågor som rör omplacering av barn medan männen upplever dåligt bemötande i förhållande till vårdnadstvister.

Av de teman som valdes ut för fokusgrupper är det endast inom arbetslivet vi inte identifierar några könade mönster i bemötandet. Med grund i forskning om genus och jämställdhet finns dock ingen anledning att tro att myndigheter och arbetsgivares bemötande av romer är mindre könat än andra sociala interaktioner på den i hög grad könade svenska arbetsmarknaden. Därför bör resultaten av denna studie snarast tolkas som att kön inte är den maktordning som står i förgrunden för bemötande av romer, utan att maktordningar kopplade till den romska identiteten också spelar roll för bemötandet. Det indikerar att det finns ett tydligt intersektionellt samspel mellan dessa maktordningar. Trots att kön inte verkar vara den maktordning som i första hand avgör hur romer bemöts av myndigheter och arbetsgivare urskiljer vi flera situationer där könat bemötande uppstår. I dessa relationer samspelar kön med uppfattningar om den romska identiteten, men också med maktordningar som kultur, språk och ålder.

7.2 VÄGAR FRAMÅT FÖR MYNDIGHETER OCH ARBETSGIVARE

I detta avsnitt diskuterar vi hur myndigheter och arbetsgivare kan förbättra bemötandet av romer. Hittills i texten har vi inte skiljt mellan olika typer av myndigheter men i dessa förslag på insatser tydliggör vi vilken aktör som ansvarar för förändring.

Slutsatserna indikerar att romer förvägras rättigheter genom myndigheter och arbetsgivares bemötande. De könade mönster av bemötande som kan skönjas samspelar ofta med

bemötande utifrån den romska identiteten, vilket gör att kvinnor och män i vissa situationer förvägras sina rättigheter i olika stor utsträckning eller på olika sätt. Dessa könade bemötandemönster liknar i stor utsträckning de mönster som andra kvinnor och män i samhället står inför. Eftersom det kan antas att de mekanismer som ligger bakom könat bemötande och diskriminering inte är unika för romer föreslår vi insatser som antingen är inriktade mot att säkerställa ett jämställt bemötande eller mot att förbättra bemötandet av romer i de situationer av könat bemötande vi har identifierat.

7.2.1 Grundläggande kunskap om romers livsvillkor

Resultaten av fokusgrupperna visar att många av de romer som deltagit i studien saknar förtroende för myndigheter och arbetsgivare. Det bristande förtroendet grundar sig i den systematiska diskriminering som kartlagts ibland annat regeringens vitbok och länsstyrelsens nulägesbeskrivning. Samtidigt indikerar resultaten av denna studie att personal vid de myndigheter och de arbetsgivare som deltagarna varit i kontakt med saknar kunskap om såväl romers kultur och språk som om den systematiska och kontinuerliga diskriminering som romer utsätts för.

Även om höjd kunskapsnivå inte är någon garant för bättre bemötande är kunskap en av de faktorer som forskning indikerat möjliggör förändringsarbete för likabehandling⁷⁵. Eftersom den romska identiteten tycks vara den viktigaste faktorn i bemötande av romer är kunskapshöjande och attitydförändrande insatser särskilt viktiga för att skapa lika möjligheter för romer. Sannolikt är få medarbetare vid myndigheter medvetna om de fördomar mot romer som påverkar deras bemötande. Därför föreslår vi att fortsatt arbete för jämställt och jämlikt bemötande kombineras med kunskapshöjande arbete om romer situation. Detta arbete måste anpassas till respektive myndighet eller kommunal verksamhet men bör bygga vidare på existerande kunskap såsom regeringens vitbok och länsstyrelsens nulägesbeskrivning.

Eftersom resultaten av denna studie tyder på att kunskapsluckorna finns inom flera olika samhällsområden bör ansvaret kunskapsspridande i största möjliga mån läggas på en övergripande nationell nivå. Mot bakgrund av att Kommissionen mot antiziganism⁷⁶ föreslagit att en särskild institution etableras för att driva romers rättigheter föreslår Oxford Research att en sådan institution också får ansvar för att sprida information och kunskap om romers situation.

⁷⁵ Oxford Research 2011

⁷⁶ Kommissionen mot antiziganism 2015

7.2.2 Förändringsarbete för jämlikt och jämställt bemötande

Kunskapshöjande insatser för att höja kunskapen om romers situation bör betraktas som ett grundläggande, men inte tillräckligt, förändringsarbete för att myndigheter och arbetsgivare ska åstadkomma jämlikt och jämställt bemötande av romer. I tillägg till kunskapshöjning om romers situation behöver flera myndigheter och arbetsgivare inleda ett mer genomgripande förbättringsarbete med inriktning mot bemötande.

7.2.2.1 Förändrade kommunikationsstilar

Kunskapshöjande insatser är inte nog för att avhjälpa den utbredda diskriminering mot romer som pågår i Sverige idag. Resultaten av denna studie indikerar, utöver bristerna i kunskap om romers situation, att myndighetspersonalens förmåga brister när det gäller att bemöta medborgare på ett sätt som säkerställer att mottagaren kan ta emot den information som förmedlas. Särskilt tydliga indikationer på det ges i fokusgruppsdeltagarnas beskrivningar av hur handläggare vid Arbetsförmedlingen och vårdpersonal i hälso- och sjukvården anammar stereotypa manliga kommunikationsstilar och genererar bemötanden som upplevs som ointresserat och hierarkiskt.

Kommunikationssätten indikerar att personalen inte är medvetna om hur deras kommunikationsstil påverkar uppfyllandet av den enskilde medborgarens rättigheter. Då dåligt bemötande grundat i omedvetna kommunikationsstilar sannolikt varken enbart är kopplat till kön eller enkom till den romska identiteten föreslår Oxford Research att dessa myndigheter inleder ett övergripande arbete för att förbättra personalens bemötande av medborgare. Förändringsarbetet bör ta sin utgångspunkt i Dahlerups syn på att lika möjligheter inte innebär att alla ska bemötas likadant. Som exempel bör personalen medvetandegöras om hur de ska förmedla information till olika medborgare på ett sätt som undviker alltför krångliga facktermer och hur de ska arbeta för att bekräfta att den information som förmedlats nått fram till medborgaren. För att kartlägga vilka behov av förändring som finns kan inspiration hämtas från Skatteverkets arbete för jämställt bemötande, där förändringsarbetet föregicks av en enkätundersökning av bemötandet vid lokala kontor.⁷⁷

7.2.2.2 Förändringsarbete för jämställt och jämlikt bemötande

I vissa situationer, till exempel för romska föräldrar vars barn går i den kommunala barnomsorgen, är kön den maktordning som primärt avgör bemötande. Även om den romska identiteten kan spela roll i de mekanismer som avgör om bemötandet upplevs som bra eller dåligt är det sannolikt att bemötandet i sådana sammanhang följer liknande mönster som för majoritetsbefolkningen. Det bekräftas av forskning som indikerar att bemötandet av föräldrar i majoritetsbefolkningen också är könat. I dessa sammanhang är det särskilt viktigt verka för

⁷⁷ Skatteverket 2014

jämställt bemötande. Slutsatserna av denna studie tyder på att kommunal barnomsorg är i behov av kunskapshöjning om jämställdhet, och ett förändringsarbete i riktning mot jämställd bemötande. I detta arbete bör intersektionalitet inkluderas som ett särskilt viktigt perspektiv för att belysa exempelvis könsroller i förhållande omsorg av barn och äldre. Inspiration till sådant arbete kan hämtas från Sveriges kommuner och landstings omfattande satsning Program för hållbar jämställdhet, där flera satsningar genomfördes på jämställdhet i förskola och skola⁷⁸. Dessvärre är kunskapsunderlaget om jämställt bemötande av föräldrar relativt begränsat. Detta arbete måste genomföras av personal på varje enskild förskola, men precis som i annat arbete för jämställdhetsintegrering är det av yttersta vikt att ansvariga chefer vid kommunala utbildningsförvaltningar ger sitt stöd till arbetet och sanktionerar det genom resurser.⁷⁹

I flera andra situationer av könat bemötande samspelar kön med föreställningar om den romska identiteten, det romska språket och den romska kulturen. Det gäller exempelvis romska kvinnors bristande tillgång till adekvat omsorg eller att romska män upplever att de bemöts som olämpliga att ansvara för omsorg om äldre. För att åstadkomma ett jämställt bemötande som säkerställer att romers rättigheter uppfylls krävs i dessa fall att kommunal äldreomsorg kan åtgärda uppfattningar om såväl kön som den romska identiteten.

För att göra det krävs kunskap dels om kön och dels om romsk identitet, kultur och språk. Ett sätt att åtgärda det är att säkerställa att det romska perspektivet inkluderas i verksamheten, vilket kan ske genom att romers röst finns representerad genom anställda och genom fortsatta satsningar på romska brobyggare. En större representation och närvaro av romsk personal skulle sannolikt bidra till att förbättra romers förtroende för personal på myndigheter och kommuner på flera sätt. För det första skulle det på längre sikt kunna bidra till att förbättra kunskapen och förståelsen för romers situation, historia, livsvillkor och språk hos annan personal. För det andra skulle det redan på kort sikt kunna motverka att romer undviker att söka sig till exempelvis hälso- och sjukvården om de vet att det finns möjlighet att möta någon som har förståelse för deras situation. På liknande sätt skulle större tillgång till romsk personal kunna bidra till ökad tillit till barnomsorg och skola genom att utveckla relationerna mellan skolan och romska föräldrar. På så sätt får skolan möjlighet att förstå den skolsituation som romska barn står inför och säkerställa att de inte reproducerar föreställningar om romska barn.

Ett annat sätt att bidra till ett mer jämställt bemötande, och därmed en jämställd och jämlik tillgång till vård, är att förbättra tillgången till tolk i hälso- och sjukvården samt i den sociala omsorgen om äldre. För exempelvis romska äldre kvinnor är tillgång till tolk och närvaron av

⁷⁸ Se till exempel Sjons 2011

⁷⁹ Oxford Research 2011

personer som har kunskap om kultur och språk avgörande för att säkerställa tillgången till vård och omsorg. Utan möjligheter att förstå eller göra sig förstådd blir såväl äldre som yngre romer beroende av egna sociala nätverk och riskerar att inte få sina rättigheter uppfyllda. På liknande sätt behöver tillgången till modersmålsundervisning på en dialekt som passar eleven förbättras för att säkerställa både romska flickor och pojkars skolgång.

Litteraturförteckning

- Abrahamsson, L. (2000) Att återställa ordningen. Boréa bokförlag: Umeå.
- Ambjörnsson, F. (2010). I en klass för sig: genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer. Stockholm: Ordfront.
- Arnot, Madeleine & Mac an Ghaill, Mairtin (2006) (Re)contextualizing gender studies in education. I Madelene Arnot & Mairtin Mac an Ghaill (Eds.), *The RoutledgeFalmer reader in gender and education* (pp. 1–14). London och New York: Routledge.
- Bergman, A. (2004) Segregerad integrering – Mönster av könssegregering i arbetslivet. Karlstad universitet. Universitetstryckeriet: Karlstad.
- Björk, S., Björnberg, U. & Ekbrand, H. (2013) Negotiating gender equality, atypical work hours and caring responsibilities. The case of Sweden. *Work and Care under Pressure. Care Arrangements across Europe*, s. 57-78. Amsterdam University Press: Amsterdam.
- Bondeham & Carstensen (2004). Från sexuella trakasserier till könskränkande processer. Om kön, utsatthet och normalitetens våld. Working paper series 2004:1. Uppsala: Uppsala universitet, sociologiska institutionen.
- Carlsson (2006). Kan könsdiskriminering förklara yrkessegregeringen på den svenska arbetsmarknaden? *Högskolan i Kalmar. Ekonomisk debatt* 37(8), 38-48.
- Dahlerup, Drude (2003) ”Ligestilling i dodvande – den ulidelige modstilling af lighed og forskel” Ur: Borchorst, Anette; Dahlerup, Drude *Ligestillingspolitik som diskurs og praksis Samfundslitteratur*.
- Dimitier-Taikon, A, och Rodell Olgac, C. (2013) Mamma, ska jag säga att jag är rom? Bilaga i Skolverket (2013) Delredovisning av regeringsuppdrag inom regeringens strategi för romsk inkludering, daterad 2013-04-26. Dnr 2012:518.
- Ds. 2014:8: Den mörka och okända historien - vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet. Arbetsmarknadsdepartementet
- Edin & Lagerström (2006). Blind Dates: Quasi-experimental Evidence on Discrimination. Working Paper 2006:4. Uppsala: IFAU.

Edström, Charlotta (2010). Samma, lika, alla är unika: en analys av jämställdhet i förskolepolitik och praktik. Diss. Umeå: Umeå universitet.

Eidevald, Christian (2009). Det finns inga tjejbestämmare: att förstå kön som position i förskolans vardagsrutiner och lek. Diss. Jönköping: Högskolan för lärande och kommunikation.

Eriksson, Johansson & Langenskiöld (2012). Vad är rätt profil för att få ett jobb? En experimentell studie av rekryteringsprocessen. IFAU rapport 2012:13. Uppsala: IFAU.

Fohlin, Giotas Sandquist & Thorsén (2010) Jämställdhetssäkring av biståndsbedömningen inom vård och omsorg från Botkyrka kommun, Botkyrka kommun

Folkhälsomyndigheten (2014) Nulägesbeskrivning – rapport om romers rättigheter och förutsättningar för hälsa i pilotkommuner.

Fürst Hörte, G. & Isaksson, A. (2007) Jämställdhetssatnsingar. I korsningen mellan genusteori och förändringsarbete. Rapport 2. NTG Jämställdhet ARGUS.

Gonäs, L. (Red.) (2005) På gränsen till genombrott? Om det könsuppdelade arbetslivet. Arbetslivsinstitutet och Agora: Stockholm.

Gonäs, L., & Karlsson, J. CH., (Red) (2006) Gender Segregation: Divisions of Work in Post-industrial Welfare States. Aldershot, Ashgate.

Graneheim, U.H. & Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. Nurse Education Today, 24, 105-112

Hellman, Anette (2010). Kan Batman vara rosa?: förhandlingar om pojkighet och normalitet på en förskola. Diss. Göteborg : Göteborgs universitet.

Hertzberg (2003). Gräsrotsbyråkrati och normativ svenskhet. Hur arbetsförmedlare förstår en etniskt segregerad arbetsmarknad. Arbetsliv i omvandling 2003:7. Stockholm: Arbetslivsinstitutet

Hirdman, Yvonne (2001), Genus: om det stabila föränderliga former. 1. uppl. Malmö: Liber.

Hirdman, Yvonne (2004) "Genussystemet - reflexioner kring kvinnors sociala underordning" i *Genushistoria : en historiografisk exposé*, red: Carlsson Wetterberg, Christina & Jansdotter, Anna , s. 113-133.

Holgersson, C. (2003) *Rekrytering av företagsledare: en studie i homosocialitet*, Doktorsavhandling. Ekonomiska forskningsinstitutet (EFI), Handelshögskolan. Elander Gotab: Stockholm.

Härnsten, Gunilla, Holmstrand, Lars, Lundmark, Elisabeth, Hellsten, Jan-Olof, Rosén, Maria & Lundström, Eva (2005). *Vi sätter genus på agendan. Ett deltagarorienterat projekt i en glesbygdskommun*. Växjö universitet: institutionen för pedagogik.

Höök, P. & Wahl, A. (2003) *Att arbeta för förändring. i Mansdominans i förändring. Om ledningsgrupper och styrelser*. SOU 2003:16. Fritzes: Stockholm.

Höök, P. (2001) *Stridspiloter i vida kjolar – om ledarutveckling och jämställdhet*. Ekonomiska forskningsinstitutet (EFI), Handelshögskolan. Stockholms universitet. Stockholm.

Isaksson, K., Johansson, G., Lindroth, S. & Sverke, M. (2006) *Women's career patterns in sweden*, *Community, Work & Family*, 9: 4, s. 479-500.

Isaksson, A. (2010) *Att utmana förändringens gränser: en studie om förändringsarbete, partnerskap och kön med Equal-programmet som exempel*. Doktorsavhandling, Lund Department of sociology, Lunds universitet.

Kalat, Ann-Sofie (2008). "Läxläsning, provplugg och social status: Vad gör elitens söner i skolan?". Finns i *Frangeur, Renée & Nordberg, Marie (2008). Maskulinitet på schemat: pojkar, flickor och könsskapande i förskola och skola*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Knodel, J. (1993). *The design and analysis of focus group studies: A practical approach*. In D. L. Morgan (Ed.). *Successful focus groups. Advancing the state of the art* (p. 35-50). Newbury Park: Sage Publications

Kommissionen mot antiziganism (2015) *Första delrapporten*. Februari 2015.

Kreuger, R. A. (1994). *Focus groups: A practical guide for applied research* (2nd ed). Thousands Oaks: Sage. för anvisningar om hur en intervjuguide struktureras.

Kvande, E. (2003) Doing gender in organizations: Theoretical Possibilities and Limitations. i Gunnarsson, E., Andersson, S., Vänja Rosell, A., Lehto, A., Salminen-Karlsson, M. (eds.) Where have all the structures gone? Doing gender in Organisations, Exemplos from Finland, Norway and Sweden, Rapport nr 33, Report Serie at the Center for Women's Studies, Centrum för kvinnoforskning, Stockholms universitet. Stockholm.

Lagerström (2006). In Discrimination, sickness absence, and labor market policy. Dissertation series 2006:4. Uppsala: IFAU.

Lill, L (2007) Att göra etnicitet : inom äldreomsorgen. Avhandling, Malmö :IMER, Malmö högskola, Arbetslivsinstitutet Syd..

Länsstyrelsen (2014) Nulägesbeskrivning av hinder och möjligheter för romers rätt – utbildning, arbete, bostad, hälsa, social omsorg och trygghet. Rapport 2014:22.

Martinsson, L. (2007) What is now made into the norm?, i Martinsson, L. et al. Norms at work – challenging homofobia and heteronormativitym, s. 69-86, Under Ytan: Stockholm.

Merton, R. K., Fiske, M. & Kendall, P. (1990). The Focused Interview. A manual of Problems and Procedures. 2:nd ed. New York: The Free Press.

Millward, L. Focus Groups. (1995). In G. M. Breakwell, S. Hammond, & C. Fife-Schaw, (Eds.). Research methods in psychology (p.274-292). London: Sage.

Morgan, D. L. (1997). Focus groups as qualitative research. Qualitative Research Methods Series, 16. 2. ed. Thousands Oaks: Sage.

Morgan, D. L. & Kreuger, R. A. (1993). When to use focusgroups and why. In D. L. Morgan, (Ed.). Successful focusgroups. Advancing the state of the art (p. 3-19). Newbury Park: Sage Publications.

Mral, B. (1999) Talande kvinnor. Kvinnliga retoriker från Aspasia till Ellen Key. Nya Doxa. Nora.

Neergaard (2006). Rekrytering som en institutionell praktik av inkluderad och exkluderad underordning, i Neergaard, A. (Red) På tröskeln till lönearbete: Diskriminering, exkludering och underordning av personer med utländsk bakgrund. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. SOU 2006:60, Stockholm: Fritzes.

Nilsson Motevasel, Ingrid (2006). *Personalens uppfattningar och förhållningssätt till män och kvinnor inom demensvården*. Working – paper serien Socialhögskolan, Lunds universitet.

Nordenstam, Kerstin (2003), *Genusperspektiv på språk*. Studentlitteratur, Stockholm.

Osika, Ingrid, Klerby, Ingrid & Osika, Mingo (2010) *Hemtjänsten i Botkyrka kommun – En gender budget-analys*. SKL; Fohlin, Carina, Giotas Sandquist,

Oxford Research (2011) *Forskningsöversikt på området likabehandling i arbetslivet*. För Tema Likabehandling.

Oxford Research (2014) *Kortlægning af good practice og effekter i de offentlige myndigheders arbejde med ligestillingsvurdering på udvalgte serviceområder - på kommunalt niveau*. På uppdrag av Nordiska ministerrådet.

Patton, M.Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods* (2nd ed.). Newbury Park, CA: Sage

Rodell Olgaç, Christina (2006), ”Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola – Från hot till möjlighet”, *Lärarhögskolan i Stockholm*.

Skatteverket (2014) *Nulägesbeskrivning av jämställt bemötande vid Skatteverket. Kartläggning och analys för en fördjupning av Skatteverkets jämställdhetsintegreringsarbete 2014*. Författare: Kontigo.

Skolverket (2013) *Delredovisning av regeringsuppdrag inom regeringens strategi för romsk inkludering, daterad 2013-04-26. Dnr 2012:518*.

Sandell, Anna (2007). *Utbildningssegregation och självsortering: om gymnasieval, genus och lokala praktiker*. Diss. Lund: Lunds universitet.

Selander, Viveca (2013) *Hur kön görs i en vardag med personlig assistans. I: Evy Gunnarsson & Marta Szebehely (red.) Genus i omsorgens vardag*. Malmö: Gleerups.

Sjons, J. (red.) (2011) *Det går att förändra! En metod- och inspirationsbok för jämställdhet i grundskolan*. Tjörns kommun.

Skr. 2011/12:56. *En samordnad och långsiktig strategi för romsk inkludering 2012-2032*.

Socialstyrelsen (2014) Antiziganism i statlig tjänst - Socialstyrelsens behandling av romer och resande under 1900-talet. Författare: Niklas Westin, Simon Wallengren, Kati Dimiter-Taikon, & Charles Westin.

SOU 2009:64 Flickor och pojkar i skolan: hur jämställt är det? Delbetänkande från Delegationen för jämställdhet i skolan. Utbildningsdepartementet.

SOU 2010:51 Könsskillnader i skolprestationer - idéer om orsaker, forskarrapport av Inga Wernersson för Delegationen för jämställdhet i skolan. Utbildningsdepartementet.

SOU 2010:52 Biologiska faktorer och könsskillnader i skolresultat, forskarrapport av Martin Ingvar för Delegationen för jämställdhet i skolan. Utbildningsdepartementet.

SOU 2010:53 Pojkar och skolan: Ett bakgrundsdokument om ”pojkkrisen”, forskarrapport av Michael Kimmel för Delegationen för jämställdhet i skolan. Utbildningsdepartementet.

Storm, P. (2008) Kvinnor och män i avlönat omsorgsarbete - Hur kön kommer till uttryck i tal och handling på ett sjukhem. Rapport i socialt arbete 127 – 2008.

Statens folkhälsoinstitut (2010). Levnadsvanor. Lägesrapport 2009. Östersund: statens folkhälsoinstitut.

Tallberg Broman, I (2009) ”Mamma, pappa, förskolebarn - Om förskolan som jämställdhetsprojekt”, i Wernersson, I (red) (2009) ”Genus i förskola och skola - Förändringar i policy, perspektiv och praktik”, Göteborg Studies in Educational Sciences 283, Göteborgs universitet.

Wahlström (2003). Flickor, pojkar och pedagoger: jämställdhetspedagogik i praktiken. Stockholm: Sveriges utbildningsradio (UR).

Weatherall, A (2002) Gender, Language and Discourse, Routledge: East Sussex.

Wernersson, Inga (red.) (2009). Genus i förskola och skola: förändringar i policy, perspektiv och praktik. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis

Wibeck, V. (2010) Fokusgrupper : om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod, Upplaga 2, Studentlitteratur.

Witkowska (2005). Sexual harassment in schools. Prevalence, structure and perceptions. *Arbeteochhälsa* 2005:10. Stockholm: Arbetslivsinstitutet

Witkowska & Gillander Gådin (2005). Have you been sexually harassed in school?: What female high school students regard as harassment. *International Journal of Adolescent Medicine and Health* 17(4), 391-406.

DANMARK

Oxford Research A/S
Falkoner Allé 20
2000 Frederiksberg
Danmark
Tel: (+45) 3369 1369
office@oxfordresearch.dk

NORGE

Oxford Research AS
Østre Strandgate 1
4610 Kristiansand
Norge
Tel: (+47) 4000 5793
post@oxford.no

SVERIGE

Oxford Research AB
Box 7578
103 93 Stockholm
Sverige
Tel: (+46) 08 240 700
office@oxfordresearch.se

FINLAND

Oxford Research Oy
Helsinki:
Fredrikinkatu 61a, 6krs.
00100 Helsinki, Suomi
www.oxfordresearch.fi
office@oxfordresearch.fi

Oxford Research Oy
Kotka:
Heikinkatu 7
48100 Kotka, Suomi
www.oxfordresearch.fi
office@oxfordresearch.fi